

Jerzy Maroń • Stanisław Rosik

Lutynia 1757

Bitwa i pamięć

Wrocław 2007

Wydawnictwo CHRONICON • Seria *MEMORIA I*

Publikacja dofinansowana przez Stowarzyszenie Przyjaciół Lutyni,
Centrum Kultury „Zamek” we Wrocławiu-Leśnicy
oraz Muzeum Regionalne w Środzie Śląskiej

Veröffentlichung mitfinanziert von der Gesellschaft der Freunde von Leuthen
Kulturzentrum „Zamek“ in Lissa-Breslau
und vom Regionalmuseum in Neumarkt

Jerzy Maroń • Stanisław Rosik

Leuthen 1757

Schlacht und Gedächtnis

Breslau 2007

Wstęp

W dziejach Śląska niewiele było bitew, których światowy rozgłos i znaczenie dla myśli wojskowej mogły równać się z tą stoczoną 5 grudnia 1757 roku na polach Lutyni. Z geopolitycznego punktu widzenia lutyńska bitwa miała też największe znaczenie w dziejach tej części Europy. Zadecydowała bowiem z jednej strony o przynależności Śląska do Prus, choć oczywiście trzeba też sobie zdawać sprawę z faktu, że zapewne nie byłoby to możliwe bez odwrócenia ówczesnych sojuszy. Rozbicie armii austriackiej dawało możliwości działań dyplomatycznych, co w wypadku porażki Fryderyka II nie miało już znaczenia. Z drugiej zaś strony włączenie bogatej prowincji śląskiej do stabilizującego swoją pozycję w tej części Europy państwa pruskiego pozwalało mu na podjęcie starań o uzyskanie wiodącej roli wśród państw niemieckich.

250. rocznica bitwy pod Lutynią bez wątpienia zasługuje na uwagę nie tylko narodów, których wojska stoczyły tę grudniową batalię, ale także obecnych gospodarzy Dolnego Śląska, zwłaszcza mieszkańców Lutyni. Nazwę tej miejscowości zna bowiem każdy absolwent renomowanych akademii wojskowych niemal na całym świecie. Jest to zatem dla lutynian powód do dumy. Jeżeli odrzucimy patriotyczno-piastowską frazeologię i rozumowanie z lat powojennych, to z pewnością bitwa ta może być elementem budowania tożsamości współczesnych mieszkańców Śląska. I wcale nie będzie to tak modne

Vorwort

In der Geschichte Schlesiens gab es nur wenige Schlachten, deren weltweiter Nachruhm und militärische Bedeutung mit der am 5. Dezember 1757 auf den Feldern von Leuthen geschlagenen Schlacht vergleichbar sind. Die Leuthener Schlacht war auch unter geopolitischem Aspekt für die Geschichtswahrnehmung dieses Teils Europas von größter Bedeutung. Denn einerseits entschied sie über die Zugehörigkeit Schlesiens zu Preußen, obgleich man sich jedoch auch dessen bewusst werden muss, dass dies ohne Umkehrung der damaligen Bündnisse (‘Renversement des alliances’) nicht möglich gewesen wäre. Denn die Zerschlagung der österreichischen Armee ließ zumindest wieder auf eine diplomatische Lösung hoffen, was im Fall der Niederlage Friedrichs II. kaum denkbar gewesen wäre. Andererseits ließ der Anschluss der reichen schlesischen Provinz an den seine Stellung in diesem Teil Europas stabilisierenden preußischen Staat, die Anstrengungen zur Übernahme der führenden Rolle auch unter den deutschen Staaten vorantreiben.

Der 250. Jahrestag der Schlacht bei Leuthen verdient zweifellos nicht nur die Beachtung der Nationen, deren Armeen diese Dezemberbataille geschlagen haben, sondern auch der heutigen Bewohner Niederschlesiens, besonders der von Leuthen selbst. Denn wohl jeder Absolvent einer renommierten Militärhochschule weltweit kennt den Namen dieser Ortschaft. Dies allein ist also ein Grund für die Leuthener, stolz zu sein. Wenn wir auf

obecnie zarzucanie Dolnoślązakom, że odkurzają resentymenty pruskie czy pruskiego imperializmu, lecz będzie to fragment dziejów ziemi, na której, bez ich woli, przyszło im żyć, część jej dziedzictwa. A trudno budować nowe życie na ziemi bez historii. Bitwę tę podziwiamy nie z punktu widzenia zwycięzców, lecz jej znaczenia dla historii i myśli wojskowej.

Tę niewielką książeczkę napisało dwóch historyków. Dr Stanisław Rosik jest mieszkańcem Lutyni i jak mało kto rozumie jej znaczenie dla wsi i regionu. Swoją część pisał więc nie z perspektywy „wielkiej” historii, lecz z punktu widzenia historii miejsca, w którym żyje. Słuszność ma, pisząc, że nie jest ona polską rocznicą, lecz, bez wątpienia, jest rocznicą dla mieszkańców regionu, Lutyni, ważną więc także dla wspomnianego autora. Każdy z nas chce bowiem znać przeszłość ziemi, na której żyje lub przyjdzie mu żyć.

Prof. dr hab. Jerzy Maroń, historyk wojskowości, autor wielu prac dotyczących militarnych dziejów Śląska i Polski, przedstawia z kolei przebieg bitwy, jej znaczenie dla rozwoju myśli wojskowej i fascynację nią wybitnych strategów, która trwa do dzisiaj.

die nationalistisch gefärbte Piastenphraseologie sowie die Denkweise aus der Nachkriegszeit verzichten, kann diese Schlacht auch zur Identitätsgestaltung der heutigen Bewohner Schlesiens einen wichtigen Beitrag leisten. Dann wird auch den Niederschlesiern gegenüber nicht mehr der gängige Vorwurf gemacht werden können, sie entstaubten die preußischen Ressentiments oder den preußischen Imperialismus, so dass die Schlacht zu einem Teil der Geschichte des Gebietes wird, auf dem sie, ohne darüber selbst entschieden zu haben, jetzt leben. Denn es ist bekanntlich schwer, ein neues Leben in einer Landschaft ohne Geschichte aufzubauen. Diese Schlacht bewundern wir also nicht nur als Sieger, sondern auch wegen ihrer Bedeutung für die Geschichte und das militärische Denken.

Dieses Büchlein ist von zwei Historikern verfasst worden. Dr. Stanisław Rosik ist Einwohner von Leuthen, und kaum jemand wie er erfasst die Bedeutung dieser Schlacht für das Dorf und für die Region. Seinen Teil der Veröffentlichung hat er also nicht vom Standpunkt der „großen“ Geschichte aus, sondern aus dem Blickwinkel seiner nächsten Umgebung geschrieben. S. Rosik hat absolut Recht, wenn er schreibt, dass es kein polnisches Jubiläum ist, zweifelsohne ist es aber ein wichtiges Datum für die Bewohner der Region, des Dorfes Leuthen und damit auch seiner selbst. Denn jeder von uns möchte doch die Vergangenheit der Landstriche kennen, auf denen er lebt oder zu leben hat.

Prof. Dr. hab. Jerzy Maroń, Militärhistoriker und Autor einer Reihe von Arbeiten zur Militärgeschichte Schlesiens und Polens, schildert dagegen den Verlauf der Schlacht, ihre Bedeutung für die Entwicklung der Militärtheorie und die ihr bis heute von bedeutenden Strategen entgegengebrachte Begeisterung.

Rościsław Żerelik

Pamięć

Pamięć bez tożsamości...

Gdy brzmiał tu jeszcze *Lutyński choral*

Obojętność i polityka zapomnienia

Ku nowej tradycji, choć bez jubileuszu

W stronę przeszłości: w wirze wojny śląskiej, ale i światowej

Gedächtnis

Gedächtnis ohne Identität...

Als hier noch der *Leuthener Choral* erklang

Gleichgültigkeit und Politik des Vergessens

Ohne Jubiläumsfeiern auf eine neue Tradition zu

An die Vergangenheit: im Strudel des Schlesischen und des Weltkrieges

Pamięć bez tożsamości...

Pierwszy śnieg zdążył już spływać z pola. Buty oblepione błotem ślizgają się, ale trąc o kikuty ściętej kukurydzy, wyhamowują. Jest grudzień, prawie zmierzch, nieco mgły. Po przebrnięciu kilkudziesięciu metrów docieramy do rozwalonego monumentu. Znajduje się pod drzewem i z pewnością miejscu dodałyby uroku czasza liści – teraz jednak płatanina gałęzi nad głową przygnębia, a zawilgocone głazy o wyprofilowanych prostokątnie krawędziach nie kuszą, by na nich przysiąść. Zachowała się też półkolista opaska z kamiennych bloków: w zeszłej trawie i kępach krzewów wyodrębnia to lekko wzniezione miejsce i przypomina, iż niegdyś otaczano ją troską. Zwalisko usypały relikty „Ołtarza lutyńskiego”, pomnika odsłoniętego w sto pięćdziesiątą rocznicę bitwy pod Lutynią. Stoczona 5 grudnia 1757 roku przeszła do legendy pruskiej, a potem niemieckiej armii¹.

Relikty „Ołtarza lutyńskiego”

1757 – Den Siegern von Leuthen – Kaiser Wilhem II 1907 (1757 – Zwycięzcom spod Lutyni – cesarz Wilhelm II) głosiła inskrypcja umieszczona na „Ołtarzu Lutyńskim”. Pomnik obwieszczał jednak przede wszystkim chwałę samego Fryderyka II. Odlany z brązu medallion z jego wizerunkiem umieszczono na frontowej ścianie kolumny wraz z dwiema inskrypcjami – u dołu po łacinie imię oraz tytuł: *Fridericus rex, a u góry pierwsze słowa Lutyńskiego choralu: „Nun danket alle Got...”* („Wszyscy dziękujcie Bogu...”)

Relikte des „Leuthener Altars“

1757 – Den Siegern von Leuthen – Kaiser Wilhem II 1907 lautete die Inschrift auf dem „Leuthener Altar“. Das Denkmal rühmte jedoch vor allem Friedrich II. selbst. Das in Bronze abgegossene Medaillon mit seinem Bildnis brachte man an die Vorderwand der Säule zusammen mit zwei Inschriften – unten auf Latein sein Name und Titel: *Fridericus rex*, und oben die ersten Worte des *Leuthener Chorals*: „Nun danket alle Gott...“

Gedächtnis ohne Identität...

Der erste Schnee ist bereits von den Feldern geschmolzen. Die mit Schlamm bedeckten Schuhe rutschen, die Maisstoppeln geben ihnen je-

doch etwas Halt. Es ist Dezember, fast dunkel, etwas neblig. Nach einigen Metern gelangen wir an das zertrümmerte Monument. Es steht unter einem Baum, und eine grüne Baumkrone würde den Ort sicherlich reizvoller machen, doch momentan verbreitet das Zweigengewirr über dem Kopf eine eher gedrückte Stimmung. Die feuchten, spitzkantigen Steine laden nicht gerade zum Verweilen ein. Es ist auch ein Halbkreis aus Steinblöcken erhalten geblieben: zwischen ausgedörrten Grasbüscheln macht er auf diese Anhöhe aufmerksam und erinnert daran, dass dieser Ort einstmals gepflegt worden war. Die Trümmer sind aus den Relikten des „Leuthener Altars“ aufgeschüttet, eines zum 150. Jubiläum der Schlacht bei Leuthen enthüllten Denkmals. Die hier am 5. Dezember 1757 geschlagene

Gdy brzmiał tu jeszcze *Lutyński chorał*

Dwukrotnie liczniejsze wojska austriackie zostały rozbite przez siły pruskiego króla Fryderyka II, a ten zadbał, by tak świetne zwycięstwo stało się jedną z najważniejszych kart i jego biografii, i dziejów wojskowości. Lutynia, której istnienie najdawniejsze zapisy historycznych źródeł uchwyciły pod koniec pierwszej czwierci XIV wieku jako majątek rycerskiego rodu Schellendorfów, zyskała odtąd, jako miejsce pamięci o słynnej batalii, nowe, niezatarte piętno².

Gdy Napoleon Bonaparte wkroczył na Śląsk, pełen podziwu dla „podręcznikowo” rozegranej przez Fryderyka II batalii zarządził w jej miejscu manewry (w 1807 roku). Tak samo postąpił w 1824 roku pruski król Fryderyk Wilhelm III, a w miejscu, gdzie zwycięzcy wieczorem po bitwie śpiewali ułożony naprzeciwko wzór kościelnej pieśni *Lutyński chorał*, polecił zbudować ołtarz polowy. Do tych tradycji nawiązał cesarz zjednoczonych już pod przewodem pruskim Niemiec (1870/71), Wilhelm II. W 1907 roku nakazał wznieść imponującą rozmiarami, czwórkągnastą kolumnę z granitu, wysoką na 22 metry, zwężającą się ku górze, na której szczycie umieszczono złotą kulę z dwumetrowym krzyżem. Był to właśnie ów „Ołtarz lutyński”, który przywoływał pamięć nie tylko o militarnym sukcesie, ale i jego wymiernym rezultacie: ów sukces przyczynił się do ostatecznej utraty Śląska przez Austrię na rzecz Prus.

Pole tej jednej z najsłynniejszych bitew rozegranych na Śląsku ściągało odwiedziny nie tylko spadkobierców pruskiej tradycji czy wielbicieli

Schlacht ist für die preußische, dann auch die deutsche Armee sagenhaft geworden¹.

Als hier noch der *Leuthener Choral* erklang

Eine doppelt so große österreichische Armee wurde hier von den Streitkräften des preußischen Königs Friedrich II. geschlagen, er sorgte auch dafür, dass dieser hervorragende Sieg ein wichtiger Teil seiner Biographie und der Militärgeschichte überhaupt geworden ist. Leuthen, dessen Existenz die ältesten historischen Quellen als Grundeigentum der ritterlichen Familie Schellendorf um das Ende des ersten Viertels des 14. Jh.s bezeugen, wurde seitdem als Ort dieser berühmten Schlacht nachhaltig geprägt².

Als Napoleon Bonaparte nach Schlesien kam, voll Bewunderung für die von Friedrich II. „lehrbuchmäßig” geführte Schlacht, ordnete er (1807) an ihrem Platz seine Manöver an. Dasselbe machte 1824 der preußische König Friedrich Wilhelm III., und an jener Stelle, an der die Sieger am Abend nach der Schlacht den in der Art eines Kirchenliedes in Eile komponierten „Leuthener Choral“ gesungen haben, ließ er ein Feldaltar errichten. An diese Traditionen knüpfte der Kaiser des bereits unter Preußen vereinigten Reiches (1870/71), Wilhelm II., an. 1907 ließ er eine gewaltige, rechteckige Granitkolumn aufstellen, die 22 Meter hoch war und sich nach oben hin zuspitze. Auf der Spitze hat man eine goldene Kugel mit einem 2 Meter hohen Kreuz angebracht. Es war eben dieser „Leuthener Altar“, der nicht nur den militärischen Erfolg, sondern

militarnych talentów Fryderyka II. Tak jest i dzisiaj. W okolicach Lutyni spotkać też można poszukiwaczy śladów batalii, ale też obecności tych osób, które odwiedzały miejsca je upamiętniające; uzbrojeni w saperkę i wykrywacz metali znajdują w pobliżu pomnika

Ożywianie pamięci

W pierwszych dziesięcioleciach XX wieku wydawano staraniem Lutyńskiego Związku Pola Bitwy okolicznościowe kartki pocztowe promujące pamięć o batalii z 1757 roku

Auffrischung des Gedächtnisses

In den ersten Jahrzehnten des 20. Jh.s wurden im Auftrag vom Schlachtfeldverein Leuthen Gelegenheitspostkarten veröffentlicht, die das Gedächtnis von der Schlacht von 1757 auffrischen

monety czy inne drobiazgi zgubione tu przez pokolenia odwiedzających. Jeszcze sto lat po bitwie na tamtejszych polach znajdowano jednak szczątki poległych żołnierzy. W 1857 roku złożono je w jednej trumnie i pochowano przy wyłomie w murze kościelnym, którego na pamiątkę zwy-

Ołtarz lutyński

w czasach, gdy brzmiał tu jeszcze *Lutyński chorągiew*...

Der Leuthener Altar

in der Zeit, als hier noch der *Leuthener Choral* erklang...

auch seine Folgen in Erinnerung brachte, die zum endgültigen Verlust Schlesiens durch Österreich zugunsten Preußens beigebrachten hatten.

Das Feld dieser zu den berühmtesten in Schlesien geschlagenen Schlachten zählenden Stätte wurde einst nicht nur von den Erben der preußischen Tradition oder den Bewunderern der militärischen Talente Friedrichs II. aufgesucht. Ganz ähnlich nimmt es sich dieser Tage aus. Auch heute begegnet man in der Leuthener Gegend Forschern, die den Spuren der Schlacht nachspüren oder die Gedenkstätte aufsuchen wollen; mit Schaufeln und Metalldetektoren gerüstet, finden sie in der Nähe des Denkmals Münzen oder andere hier von den früheren Besuchergenerationen verloren gegangene Gegenstände. Noch hundert Jahre nach der Schlacht wurden auf diesen Feldern noch Knochen der hier gefallenen Soldaten gefunden. 1857 hat man sie in einen Sarg

gebettet und an der Bresche der Kirchenmauer bestattet, die zum Gedenken an den siegreichen Angriff zwei Jahrhunderte lang nicht repariert wurde. Sogar heute, obwohl die Mauer sorgfältig nachgebessert worden ist, kann man dieses Sammelgrab leicht lokalisieren. Es wurde darüber ein

Pamięć o poległych

W setną rocznicę bitwy na zbiorowej mogile poległych pod Lutynią postawiono krzyż. O dramatyzmie walk przez ponad dwa wieki przypominał widoczny w jego tle wyłom w murze (dziś załatwany)

Andenken an die Gefallenen

Zum 100. Jahrestag der Schlacht stellte man auf dem Sammelgrab der Gefallenen bei Leuthen ein Kreuz auf. An die Dramatik der Kämpfe erinnerte länger als zwei Jahrhunderte die in seinem Hintergrund sichtbare Bresche in der Mauer (heute repariert)

cięskiego szturmu przez dwa stulecia nie naprawiano. Nawet dziś, choć mur już skrzętnie załataano, tę zbiorową mogilę łatwo można umiejscowić. Postawiono nad nią krzyż, który wciąż stoi na wprost drogi do Jarząbkowic i Gałowa.

To, iż walki toczyły się w samej miejscowości, a zwłaszcza o kościoły, nie było dziełem przypadku. W XVII stuleciu świątynia została – podobnie jak kilka innych kościołów w okolicach Wrocławia³ – dobrze obwarowana i tu siły austriackie zorganizowały obronę. Żołnierze Fryderyka sforsowali fortyfikację także przez zabytko-

Kreuz aufgestellt, das dort immer noch steht, direkt gegenüber dem Weg nach Schriegwitz und Groß Gohlau.

Dass die Kämpfe in der Ortschaft selbst stattfanden, insbesondere um die Kirche herum, war nicht zufällig. Im 17. Jh. wurde der Kirchhof – ähnlich wie einige andere Kirchen in der Nähe von Breslau³ – gut befestigt, und die österreichischen Truppen haben hier ihre Verteidigung organisiert. Die Soldaten Friedrichs II. forcierten die Befestigung auch durch das historische Osttor. Inzwischen restauriert, trägt es keine

wą bramę wschodnią. Odrestaurowana nie nosi dziś śladów walk, natomiast przy odbudowie uszkodzonego w ich trakcie kościoła pozostawiono w jednej z przypór pamiątkę dramatycznych zdarzeń: potężną kamienną kulę armatnią. Najbardziej znaczącym sposobem upamiętnienia wydarzeń z 1757 roku stało się jednak wznowienie muzeum bitwy pod Lutynią.

Budowę rozpoczęto w 1919 roku, tuż po przegranej przez koalicję tzw. państw centralnych, w tym Niemiec, wielkiej wojnie światowej (1914–1918). Pielęgnowanie pamięci o tryumfie fryderyckiańskich wojsk słodziło więc gorycz klęski w szeregach kombatantów, podtrzymując przekonanie o potędze niemieckiej armii. Było ono w znacznej mierze uzasadnione, gdyż o przegranej Niemiec w niedawnej wojnie zadecydowały nie porażki na froncie, ale przede wszystkim kryzys wewnętrzny państwa. W społeczeństwie udrę-

Muzeum w Lutyni

w przeszłości i dziś

Museum in Leuthen

in der Vergangenheit und heute

Kampfspuren mehr, und bei der Renovierung der während der Gefechte beschädigten Kirche ließ man an einem der Pfeiler - zum Andenken an die dramatischen Ereignisse - eine gewaltige Kanonenkugel stecken. Die bedeutungsvollste Tat, die Ereignisse von 1757 unvergesslich zu machen, war jedoch die Einrichtung des Museums der Schlacht bei Leuthen.

Der Bau begann 1919, kurz nachdem die sog. Mittelmächte,

darunter das Deutsche Reich, den Ersten Weltkrieg (1914–1918) verloren hatten. Die Pflege der Erinnerung an den Triumph Friedrichs II. versüßte also den bitteren Geschmack der Niederlage in den Reihen der Kriegsteilnehmer, indem sie die Überzeugung von der gewaltigen Macht der deutschen Armee unterstützte. Sie war größtenteils gut begründet, da über den Untergang des Reiches im Krieg nicht die Frontniederlagen entschieden

czonym nie działaniami wojennymi, lecz głodem, drożyną, brakiem butów, a zimą opału narastały nastroje antywojenne i rewolucyjne. Ostatecznie wraz z kapitulacją Niemiec w listopadzie 1918 roku obalone zostało cesarstwo, a po kilkudziesięciu miesiącach wewnętrznych niepokojów ustalono republikę – określającą od miejsca uchwalenia jej konstytucji w 1921 roku – weimarską.

Tymczasem po dwóch latach zakończono budowę lutyńskiego muzeum. Gmach, zwłaszcza fronton z kolumnadą, nawiązuje do klasycznej architektury starożytnej Grecji. Za budynkiem dziś jeszcze szumią lipy; sadząc je, uczczono pamięć dwudziestu ośmiu mieszkańców Lutyni, którzy zginęli podczas bitwy z 1757 roku. Wśród eksponatów muzealnych największą atrakcją był szpaler pokaźnych rozmiarów woskowych figur, przedstawiających żołnierzy pruskich z epoki fryderyckiej, oraz makieta ukazująca operacje wojsk na polach lutyńskich. Poczesne miejsce zajmowały w ekspozycji obrazy przedstawiające Fryderyka II, a wśród rozmaitych eksponatów z XVIII wieku (kul, guzików itd.) jego tabakiera. Wypełnianie funkcji edukacyjnych przez placówkę muzealną wspierała umiejscowiona w niej biblioteka z czytelnią.

Muzeum powstało staraniem Lutyńskiego Związku Pola Bitwy (Schlachtfeldverein Leuthen) założonego w 1913 roku. Organizacja ta otaczała opieką pomniki, wydawała okolicznościowe druki i pocztówki, organizowała jazdy w ramach obchodów rocznicy pruskiej wiktoria (najhuczniejsze nastąpiły w 175., czyli w 1932 roku). Związek wniósł istotny wkład w ożywianie tradycji bitewnej w samej Lutyni, ale warto podkreślić jej ży-

hattent, sondern vor allem die innere Staatskrise. In der nicht durch Kriegshandlungen, sondern durch Hunger, Teuerung, Mangel an Schuhen und Heizmaterial im Winter geplagten Bevölkerung stiegen die antikriegerischen und revolutionären Stimmungen hoch. Mit der Kapitulation Deutschlands im November 1918 wurde auch das Kaisertum hinweggefegt, und nach mehreren Monaten innerer Unruhen wurde die Republik ausgerufen – nach dem Ort ihres Verfassungsbeschlusses 1921 – Weimarer Republik genannt.

Nach zwei Jahren war der Bau des Leuthener Museums fertig gestellt. Das Gebäude, besonders das Fronton mit dem Säulengang, knüpft an die klassische Architektur des antiken Griechenlands an. Heute noch rauschen hinter dem Gebäude die Linden; mit ihrer Anpflanzung wollte man das Andenken an 28 Leuthener ehren, die 1757 in der Schlacht gefallen waren. Unter den Ausstellungsstücken bildeten eine Reihe von großen Wachsfiguren der preußischen Soldaten aus der Zeit Friedrichs II. und ein Modell der militärischen Operationen auf den Leuthener Feldern die größten Attraktionen. Einen wichtigen Platz nahmen in der Ausstellung auch die Bilder von Friedrich II. ein, und unter verschiedenen Ausstellungsstücken aus dem 18. Jh. (Kanonenkugeln, Knöpfe usw.) seine Schnupftabakdose. Die weiterbildenden Funktionen des Museums wurden durch die Einrichtung einer Bibliothek und des Lesesaals im selben Gebäude unterstützt.

Das Museum entstand 1913 im Auftrag des Schlachtfeldvereins Leuthen. Diese Organisation sorgte für die Errichtung von Denkmälern, gab Gelegenheitsdrucke und Postkarten heraus,

wotność w ponadlokalnym wymiarze. Przypomnianie o wydarzeniach z 1757 roku stało się jednym z ważnych elementów propagandy militarnej w Niemczech pod rządami Adolfa Hitlera. Niemniej wnet dobra koniunktura na kultywowanie pamięci o bitwie pod Lutynią załamała się nie tylko w samej miejscowości, ale też na szerszą skalę: Dolnego Śląska oraz Niemiec, których losy się rozeszły.

Rozpetany przez Trzecią Rzeszę kataklizm II wojny światowej zakończył się bowiem w 1945 roku kolejną zmianą przynależności państwowej ziem dolnośląskich. Zanim rozstrzygnęły się ostatecznie te sprawy na konferencji w Poczdamie (1945), siłą faktycznie sprawującą na nich władzę była komendantura wojsk radzieckich. Po ich wkroczeniu uległa zniszczeniu ekspozycja w lutyńskim muzeum i wyleciał w powietrze wysadzony przez żołnierzy „Ołtarz lutyński”. Nie lepszy los spotkał drugi z pomników chwały pruskiego oręża, umiejscowiony w 1913 roku na polach przy drodze z Błonia do Lutyni. Zachował się tam do dziś odarty cokół z inskrypcjami, które przytłumiły wykrzyczane farbą w aerosolu miłośne wyznania, chyba nastolatków. W sąsiedztwie zrujnowanego pomnika zbudowano przed laty pochodzących rozmiarów silos – trudno o bardziej wymowny znak zapomnienia o lutyńskiej batalii w dobie PRL.

Obojętność i polityka zapomnienia

Prowokacja sformułowania „pamięć bez tożsamości” odpowiada więc sytuacji, która wytwo-

veranstaltete Treffen im Rahmen der Jubiläumsfeiern des preußischen Sieges (das berauschendste Fest fand zum 175. Jubiläum, also im Jahr 1932, statt). Der Verein nahm einen wesentlichen Einfluss auf die Belebung der Schlachtradtion in Leuthen selbst, betonenswert ist aber auch ihre überlokale Wirkung. Die Erinnerung an die Ereignisse von 1757 wurde ein wichtiger Bestandteil der militärischen Propaganda im Dritten Reich. Die gute Konjunktur für die Pflege der Erinnerung an die Schlacht bei Leuthen ging bald zu Ende, nicht nur im Ort selbst, sondern auch weiterer hinaus: in Niederschlesien und in Deutschland, deren Schicksale zwei verschiedene Wege eingeschlagen haben.

Die vom Dritten Reich entfesselte Katastrophe des Zweiten Weltkrieges endete 1945 mit einer weiteren Veränderung der Staatszugehörigkeit der niederschlesischen Gebiete. Bevor diese Fragen letztendlich in der Potsdamer Konferenz 1945 entschieden worden sind, galt hier die Macht der Kommandantur der sowjetischen Armee. Nach der Besetzung durch die Sowjets wurde die Ausstellung im Leuthener Museum vernichtet und der „Leuthener Altar“ von Soldaten in die Luft gejagt. Das andere Ruhmesdenkmal des preußischen Militärwesens, das 1913 auf dem Feld am Weg von Groß Heidenau nach Leuthen aufgestellt worden war, erlitt ein ähnlich grausames Schicksal. Heute steht dort nur ein abgerissener Sockel, der mit vernarrten Liebeserklärungen Jugendlicher vollgesprüht ist. In der Nähe des ruinösen Denkmals erbaute man vor Jahren ein großes Silo – ein ausdruckvoller Verdrängungszeichen für

rzyła się na Dolnym Śląsku ponad 60 lat temu. II wojna stała się trzęsieniem ziemi dla układu geopolitycznego środkowej Europy. Decyzją zwycięskich mocarstw antyhitlerowskiej koalicji Polska, teoretycznie w gronie zwycięzców, nie odzyskała suwerennego bytu państwowego i została przesunięta na zachód, co dla wielu jej mieszkańców

Ku chwale Fryderyka Wielkiego

Z wzniesionej w pobliżu miejscowości Błonie kolumny zachował się jedynie cokół. Wyryte na nim inskrypcje, pomimo uszkodzeń nadal czytelne, głoszą, iż pomnik wystawił ku czci Fryderyka II 6. Korpus Armii z wdzięczności za zwycięstwo odniesione 5 grudnia 1757 roku

Zu Ehren Friedrichs des Großen

Von der in der Nähe der Ortschaft Gr. Heidenau aufgestellten Säule ist heutzutage lediglich der Sockel erhalten geblieben. Die darin eingegrabenen Inschriften sind trotz Beschädigungen immer noch lesbar und geben Bescheid, dass das Denkmal zu Ehren von Friedrich II. vom 6. Korps der Armee errichtet worden ist als Dank für den Sieg vom 5. Dezember 1757

zza Bugu oznaczało utratę małej ojczyzny i przesiedlenie na tereny okrzyknięte „ziemiami odzyskanyimi” jako dawne piastowskie dziedzictwo. Propaganda państwową, a z nią niekiedy w parze także historiografia, мељa opowieści uzasadniające utratę przez Polskę ziem na wschodzie i dołożenie jej ich na zachodzie jako przywrócenie granic „naturalnych” – z czasów narodzin polskiej państwowości.

die Leuthener Schlacht in der Zeit der Republik Polen könnte es kaum geben.

Gleichgültigkeit und Politik des Vergessens

Die provokative Formulierung „Erinnerung ohne Identität“ entspricht also der Situation, die in Schlesien vor über sechzig Jahren entstanden ist. Der Zweite Weltkrieg brachte die Erschütterung des geopolitischen Systems Mitteleuropas mit sich. Kraft der Entscheidung der Siegermächte gewann Polen, theoretisch doch im Kreis der Sieger, sein autonomes Staatswesen nicht wieder und wurde nach Westen verschoben, was für viele Bewohner aus dem Land hinter dem Bug den Verlust ihrer kleinen Heimat und die Übersied-

lung in die als ehemaliges Piastenerbe und als „wiedergewonnen“ deklarierten Gebiete bedeutete. Die staatliche Propaganda und mit ihr bisweilen auch die Historiographie erfanden Erzählungen, die den Verlust der Ostgebiete durch Polen erklärten und die Gebiete im Westen als eine „natürliche“ Grenze – aus den Anfängen des polnischen Staatswesens – ausgaben.

Taki, rzekomo naukowy, historyczny argument – gdy spojrzymy na zmienne losy granic Polski w ciągu jej tysiącletnich dziejów – wpisuje się na listę absurdów, podobnie jak np. pojęcie „ograniczonej suwerenności”, którą to, jako satelita ZSRR, miała cieszyć się PRL aż po jej kres w 1989 roku. To, że w propagandzie uzasadniającej zaistniały w 1945 roku stan rzeczy odwoływało się do ideologii „ziem odzyskanych”, dziś może zacierać podstawowy fakt odpowiedzialności wielkich mocarstw (ZSRR, USA i Wielkiej Brytanii), a ostatecznie – spoglądając na przyczyny II wojny światowej – samych pokonanych Niemiec za nowy kształt ich granic i dramat wysiedleń, którego doświadczyli ich obywatele. Dlatego warto przypomnieć, że Polska nie odegrała w zakresie powojennego przesunięcia granic podmiotowej roli⁴.

Przybyła na Dolny Śląsk od 1945 roku ludność, chcąc nie chcąc, zapuszczała korzenie w nowej przestrzeni geograficznej i kulturowej, ale zniszczone pomniki nie kłuły serca (co najwyżej oczy). Wręgo do kultywowania pamięci o bitwie ustosunkowane były czynniki państwowie. Na „ziemiach odzyskanych” odgórnie, decyzją władz, starało się przede wszystkim umacniać wieżę ogólnopolską, programowo lekceważąc tożsamość regionalną. Duma z bycia Dolnoślązakiem w zasadzie nie istniała w kanonie wychowawczym ówczesnej szkoły czy w mass mediach, a staraniem władz inwestowano przede wszystkim w kształcenie w świadomości mieszkańców kraju nad Odrą przekonania o przynależności poszczególnych miast do Polski pod hasłem ich „powrotu do macierzy”⁵.

Ein solches pseudowissenschaftliches Argument – wenn wir das Wechselschicksal der Grenzen Polens innerhalb seiner tausendjährigen Geschichte in Betracht ziehen – gehört, neben dem Begriff der „begrenzten Souveränität“, der sich Polen als Satellitenstaat der Sowjetunion bis zu ihrem Ende 1989 erfreute, in die Reihe der Absurditäten. Auch wenn man in der polnischen Propaganda nach 1945 auf die Ideologie der „wiedergewonnenen Gebiete“ zurückgreifen musste, kann heute die grundlegende Verantwortung der Großmächte (der Sowjetunion, der Vereinigten Staaten und Großbritanniens) und letztendlich – wenn man die Ursachen für den Zweiten Weltkrieg berücksichtigt – des besieгten Deutschlands selbst für die neue Gestalt ihrer Grenzen und für das Aussiedlungs drama ihrer Bürger kaum negiert werden. Deshalb ist auch hier hervorzuheben, dass Polen bei der Verschiebung der Grenzen in der Nachkriegszeit keine grundsätzliche Rolle spielte⁴.

Die seit 1945 nach Schlesien übergesiedelte Bevölkerung hat hier in einem neuen geographisch-kulturellen Raum wohl oder übel Wurzeln schlagen müssen, doch lagen ihr die zertrümmer ten Denkmäler kaum am Herzen. Eher waren sie ihnen ein Dorn im Auge. Der Pflege der Erinnerung an die Schlacht waren auch die Staatsfaktoren feindlich gesinnt. Auf den „wiedergewonnenen Gebieten“ war man vor allem darum bemüht, kraft staatlicher Entscheidung, die allgemeinpolnische Bindung zu stärken, indem man die regionale Identität zielbewusst ignorierte. Den Stolz auf die niederschlesische Herkunft gab es weder im Erziehungskanon des damaligen Schulwesens,

To zdecydowane dowartościowanie w ówczesnej polityce historycznej pierwiastka narodowego w stosunku do poczucia wspólnoty regionalnej miało też szczególne znaczenie w zacieraniu pamięci o lutyńskiej bitwie. Otóż trzeba podkreślić, że w świadomości historycznej Polaków, poczynając od podręczników szkolnych, Fryderyk II został zapamiętany przede wszystkim nie jako zwycięzca spod Lutyni, ale jako pomysłodawca i współrealizator rozbiorów Rzeczypospolitej. Nazywanie go Wielkim budzi nawet sprzeciw części niemieckich historyków (manifestują w ten sposób m.in. negatywne nastawienie do pruskiego militaryzmu), tym bardziej więc trudno znaleźć miejsce na gloryfikację jego czynów w polskiej tradycji historycznej.

Łatwo więc sobie wyobrazić, że zniszczone już lutyńskie pomniki dla napływającej na te ziemie nowej ludności stanowiły przede wszystkim pamiątki pokonanego wroga, odpowiedzialnego za śmierć wielu bliskich, koszmar własnych przeżyć, a dla części z nich utratę nie tylko dóbr osobistych, domów, ale też własnej małej ojczyzny. Bez próby wczucia się w tamte czasy, bez uświadomienia sobie społecznego i politycznego kontekstu swego rodzaju zapomnienia o bitwie z 1757 roku w powojennej rzeczywistości ziem dolnośląskich nie zbliżymy się do zrozumienia losów zabytków oraz muzeum upamiętniających bitwę.

Ku nowej tradycji, choć bez jubileuszu

Pomniki lutyńskie powstały na fali ożywienia tradycji wielkości niemieckiego oręża w przed-

noch in den Medien, so dass sich die Behörden vorwiegend darum bemühten, eine Herausbildung der Überzeugung von der Zugehörigkeit einzelner Städte zu Polen unter der Devise ihrer „Rückkehr zum Mutterland“ bei den Bewohnern des Oderlandes zu fördern⁵.

Diese entschiedene Hochschätzung des nationalen Elements in der damaligen Geschichtspolitik, im Gegensatz zu dem Gefühl von regionaler Gemeinschaft, war auch bei der *damnatio memoriae* der Schlacht bei Leuthen von besonderer Bedeutung. Betonenswert ist, dass sowohl im historischen Bewusstsein der Polen, als auch in den polnischen Lehrbüchern Friedrich II. vor allem als Initiator und Mitvollstrecker der Teilung Polens und nicht als Sieger von Leuthen in Erinnerung gehalten wird. Ihn als ‚den Großen‘ zu bezeichnen, empört sogar manche deutschen Historiker (sie manifestieren damit u.a. ihre negative Einstellung zum preußischen Militarismus). Desto schwieriger ist es, den Platz für die Glorifizierung seiner Taten in der polnischen historischen Tradition zu finden.

Gut vorstellbar ist also, dass die bereits zerstörten Leuthener Denkmäler für die in diese Gebiete zugezogene neue Bevölkerung vor allem eine Erinnerung an den besieгten Feind darstellten, der für den Tod vieler Verwandter, für den Alptraum der eigenen Erlebnisse und zum Teil auch für den Verlust nicht nur des Eigentums, sondern auch der eigenen kleinen Heimat verantwortlich gemacht wurde. Ohne den Versuch, sich in diese Zeit gedanklich hineinzuversetzen oder den sozialen und politischen Zusammenhang der eigentümlichen Verdrängung der Schlacht von 1757 in der Wir-

dniu I wojny światowej. Patriotyzm tamtych czasów wiązał się z gloryfikacją orężnych zwycięstw, i nie jest to specyfika jednego narodu. Warto tu wspomnieć, że do dziś miejsca pamięci narodowej w Polsce znaczą grunwaldzkie krzyże, nawiązujące do polsko-litewskiego zwycięstwa nad krzyżakami w 1410 roku, wprowadzone w taki obieg symboliczny w latach 20. XX wieku. Tak ściśły związek patriotyzmu z tradycją wojskowości utrwało dodatkowo wspominanie wydarzeń II wojny światowej, walki Polaków na wielu frontach świata o wolność ojczyzny.

Nową perspektywę w kształtowaniu na Dolnym Śląsku, a wreszcie w samej Lutyni pamięci o rozegranej pod nią bitwie wyznaczyło z jednej strony postępujące od kilkudziesięciu lat polsko-niemieckie pojednanie, a z drugiej – nie mniej istotnej – poszukiwanie regionalnej czy lokalnej tożsamości przez kolejne pokolenia, dla których ziemie przyłączone do Polski w 1945 roku stały się, lub były od urodzenia, własną małą ojczyzną. Po rozpoczętych w latach 80. ubiegłego wieku przez ruch „Solidarności” przemianach społecznych w Polsce, a następnie innych krajach Europy Środkowej i Wschodniej, i po wstąpieniu Polski do Unii Europejskiej znikły wcześniejsze bariery polityczne utrudniające podtrzymywanie pamięci o niemieckiej przeszłości regionu. Bez wątpienia też otwarcie granic i komunikacji między narodami sprzyja chęci wzajemnego poznawania przeszłości.

Można więc, idąc za historykiem najnowszych dziejów Dolnego Śląska, dostrzec dokonującą się w mentalności jego mieszkańców „zmianę podejścia do kwestii dziedzictwa kulturowego

klichkeit der Nachkriegszeit in Niederschlesien bewusst zu werden, können wir uns dem Verständnis der Schicksale von Denkmälern und vom Museum der Schlacht nicht annähern.

Ohne Jubiläumsfeiern auf eine neue Tradition zu

Die Leuthener Denkmäler sind in Anknüpfung an die Traditionsbelebung von der Größe der deutschen Waffen am Vortag des Ersten Weltkrieges entstanden. Der Patriotismus dieser Zeit war mit der Glorifizierung der Militärsiege verbunden, was nicht nur der deutschen Nation eigen war. Erwähnenswert ist, dass die nationalen Gedenkstätten in Polen bis heute durch die sog. Tannenberger Kreuze gekennzeichnet werden, die an den polnisch-litauischen Sieg über den Deutschen Orden im Jahre 1410 anknüpfen, und die in ihrer symbolischen Bedeutung in den 20er Jahren des 20. Jh.s in Umlauf gebracht wurden. Ein solch starker Pakt zwischen dem Patriotismus und der Militärtradition festigte zusätzlich die Erinnerung an die Ereignisse des Zweiten Weltkrieges und die Freiheitskämpfe der Polen an zahlreichen Fronten der Welt.

Eine neue Perspektive für die Gestaltung der Erinnerung an die Schlacht in Niederschlesien und in Leuthen selbst eröffnete die seit einiger Zeit fortschreitende deutsch-polnische Verständigung. Andererseits ist aber auch die Suche nach regionaler oder lokaler Identität der folgenden Generationen, für die die an Polen 1945 angeschlossenen Gebiete ihre eigene kleine Heimat geworden sind oder von ihrer Geburt an es schon

na tych terenach. Demokratyczne przemiany pozwoliły na spojrzenie na historię regionu bez propagandowych zakłamań, a tym samym możliwy stał się proces adopcji wielowiekowej historii tych

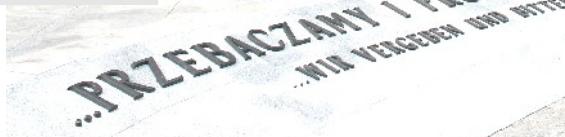
Przebaczamy i prosimy o przebaczenie...

Te słowa z listu biskupów polskich do niemieckiego episkopatu w 1965 roku stały się kamieniem milowym na drodze polsko-niemieckiego pojednania po II wojnie światowej. Do inicjatorów wystosowania listu należał kardynał Bolesław Kominek, którego upamiętnia pomnik na wrocławskiej wyspie Piasek

Wir vergeben und bitten um Vergebung...

Diese Worte aus dem Brief der polnischen Bischöfe an das deutsche Episkopat im Jahr 1965 wurden Meilenstein auf dem Weg zur polnisch-deutschen Versöhnung nach dem Zweiten Weltkrieg. Zu Initiatoren dieses Briefes gehörte Kardinal Bolesław Kominek, den auf der Breslauer Sandinsel ein Denkmal verewigt

terenów przez obecnych mieszkańców tych ziem i zwrócenie uwagi na wielokulturowość, czyli przenikanie się na tym obszarze różnych pierwiastków narodowych, religijnych czy kulturalnych. Nastąpił wzrost zainteresowania tożsamością regionalną i poczucie świadomości, że Polacy na tych terenach stali się depozytariuszami ocalonego z wojennych zawirowań dziedzictwa. W wielu miejscowościach rozpoczęto zatem prace zmierzające do zachowania zabytków kultury materialnej, jedynego elementu, który pozostał po odejściu ludności niemieckiej z tych terenów⁶.

waren, nicht weniger wichtig. Nach den in den 80er Jahren des vergangenen Jahrhunderts von der Bewegung „Solidarność“ in Polen angeregten sozialen Veränderungen, die sich in ähnlicher

Weise auch in den anderen Ländern Mittel- und Osteuropas durchsetzen, und letzten Endes nach dem Beitritt Polens zur Europäischen Union sind die früheren politischen Schranken verschwunden, die die Erinnerungspflege an die deutsche Vergangenheit der Region schwierig machten.

Man kann also, dem Historiker der neuesten Geschichte Niederschlesiens folgend, in der Mentalität seiner Bewohner „eine Veränderung in der Einstellung zum Kulturerbe auf diesen Gebieten beobachten. Demokratische Veränderungen ließen auf die Geschichte der Region ohne

Propagandaverlogenheit schauen, so dass ein Adaptationsprozess der jahrhundertelangen Geschichte dieser Gebiete durch ihre jetzigen Bewohner und ihre Hinwendung zur Multikulturalität, also der Durchdringung verschiedener nationaler, religiöser oder kultureller Elemente, nun möglich geworden ist. Das Interesse für die regionale Identität ist gestiegen, ebenso das Bewusstsein dessen, dass die Polen auf diesen Gebieten zu den Sachwaltern des Erbes geworden

Czy na tej fali społecznych przemian zostaną odbudowane lutyńskie pomniki? Nie wiemy – historyk nie jest futurologiem ani wróżbitą. Wydaje się jednak niezwykle istotne zwrócenie uwagi na to, że są one zabytkami wciąż mocno nieobojętnymi ideologicznie. Powołano je do istnienia jako wyraz określonej wielowatkowej tradycji, w której dziś choćby nurt pochwały militaryzmu powinien budzić sprzeciw. Przywrócenie im dawnej świetności musiałoby teraz, a pewnie i w najbliższych latach, wzbudzić wiele kontrowersji. Podobnie też z rezerwą należałoby odnieść się do ewentualnych pomysłów obchodzenia jubileuszu bitwy pod Lutynią, nawet w wymiarze samej miejscowości.

Wszak znaczenie słowa jubileusz siega tradycji biblijnej i oznacza radosne świętowanie, wspomnianie z wdzięcznością wielkich zdarzeń i dokonań ważnych dla jakiejś ludzkiej wspólnoty. Wprawdzie po upływie stuleci można być zadowolonym z wprowadzenia Lutyni na karty światowej historii dzięki pamiętnej bitwie, ale przesadą byłaby wdzięczność wobec Fryderyka II za ten fakt (o dobru Lutyni, planując bitwę, zapewne nie myślał). Pozostaje więc przy wspomnaniu wydarzeń z 1757 roku pozostać przy skromniejszym, ale bardziej pojemnym określeniu: rocznica, jak najbardziej godnym tak ważkiego wydarzenia.

Sensem jego wspominania jest właśnie szacunek dla przeszłości, która stanowi przecież nieodłączny wymiar naszej kultury. Poznawanie historii, odnoszenie się do niej, i to nie tylko przez czytanie podręczników, ale np. przez udział w plenerowych inscenizacjach dawnych bitew,

sind, das die Kriegswirren heil überstand. In vielen Ortschaften hat man also mit den Arbeiten zur Erhaltung der Denkmäler materieller Kultur begonnen, des einzigen Elements, das nach dem Verlassen dieser Gebiete durch die deutsche Bevölkerung von ihnen geblieben ist”⁶.

Werden die Leuthener Denkmäler in Anknüpfung an diese sozialen Veränderungen wieder aufgebaut? Das wissen wir nicht – ein Historiker ist weder ein Zukunftsforscher, noch ein Wahrsager. Außerordentlich wichtig scheint jedoch, dass diese Denkmäler nach wie vor ideologisch behaftet geblieben sind. Man hat sie als Ausdruck einer bestimmten vielschichtigen Tradition ins Leben gerufen, in der heutzutage sogar ein noch so kleines Lob des Militarismus Widerstand finden sollte. Die Herstellung ihres ehemaligen Glanzes wäre jetzt, und sicherlich auch in den nächsten Jahren, kontrovers. Ähnlich distanziert sollte man auch einer eventuellen Jubiläumsfeier der Schlacht bei Leuthen entgegensehen, auch wenn sie nur auf die Ortschaft selbst begrenzt bleiben sollte.

Die Bedeutung des Wortes Jubiläum geht auf die biblische Tradition zurück und bedeutet fröhliches Feiern, dankbare Erinnerung an große Ereignisse und Errungenschaften, die für eine menschliche Gemeinschaft wichtig sind. Mit dem notwendigen zeitlichen Abstand kann man sich zwar glücklich schätzen, dass Leuthen durch die denkwürdige Schlacht in die Annalen der Weltgeschichte eingegangen ist, Friedrich II. dafür dankbar zu sein wäre jedoch übertrieben (über das Wohl von Leuthen hat er bei der Schlachtplanung sicherlich nicht nachgedacht). Bei der Erin-

pozwala lepiej zrozumieć otaczający nas świat, a także zaspokoić ciekawość, ważny motor ludzkich działań. To nią powodowani przybywają od stuleci do Lutyni i w jej okolice goście nie tylko z Europy.

W stronę przeszłości: w wirze wojny śląskiej, ale i światowej

Spośród wizyt w Lutyni znaczących osobistości do historii przeszła złożona w 1800 roku przez Johna Q. Adamsa, przyszłego prezydenta Stanów Zjednoczonych. Miejsce budziło zainteresowanie znakomitego gościa, jak się domyślamy, nie tylko z racji sławy Fryderyka II, ale też znaczenia samej wojny siedmioletniej (1756–1763), której epi-zodem była lutyńska batalia. Zarzewiem tego międzynarodowego konfliktu stały się walki w Ameryce Północnej, które wybuchły w 1755 roku i doprowadziły do utraty przez Francję panowania nad Kanadą na rzecz Anglii. Ta ostatnia ukróciła też wpływy francuskie w Indiach, a zatem konflikt ogarnął także drugi kontynent.

Sojusznikiem Anglii w Europie w 1756 roku stały się Prusy, dla których przymierze to nabralo szczególnego znaczenia w obliczu rywalizacji o panowanie nad Śląkiem. Fryderyk II zdążył już zاغarnąć tę krainę w wyniku dwóch tzw. wojen śląskich (1740–1742 oraz 1744–1745), ale nie chciała się z tym pogodzić rządząca w poszkodowanej tym faktem austriackiej monarchii Habsburgów cesarzowa Maria Teresa i w sojuszu z carycą Rosji, Elżbieta, podjęła przygotowania do rozprawy z pruskim królem. Przymierze obydwu cesarzo-

nerung an die Ereignisse von 1757 sollte man bei einer bescheideneren, aber umfangreicherem Bezeichnung bleiben: „Jahrestag“ ist die richtige Bezeichnung für solch ein wichtiges Ereignis.

Der Sinn der Erinnerung liegt eben in der Hochschätzung der Vergangenheit, die doch ein unentbehrlicher Teil unserer Kultur ist. Die Kenntnis der Geschichte, die Bezugnahme auf sie, und dies nicht nur durch die Lektüre der Lehrbücher, sondern beispielsweise auch durch die Teilnahme an Freiluftinszenierungen ehemaliger Schlachten, lässt die uns umgebende Welt besser verstehen und die Neugierde befriedigen, die ein wichtiger Motor menschlicher Handlungen ist. Sie bewegt die seit Jahrhunderten nach Leuthen und Umgebung von überall her strömenden Gäste.

An die Vergangenheit: im Strudel des Schlesischen und des Weltkrieges

Unter den prominenten Besuchen in Leuthen ist der von John Q. Adams, dem künftigen Präsidenten der Vereinigten Staaten im Jahre 1800, in die Geschichte eingegangen. Der Ort erweckte das Interesse des hervorragenden Gastes vermutlich nicht nur wegen des Ruhmes Friedrichs II., sondern auch wegen der Bedeutung des Siebenjährigen Krieges (1756–1763) selbst, dessen Episode eben die Leuthener Schlacht war. Die Ursachen für diesen internationalen Konflikt sind in den Kämpfen in Nordamerika zu suchen, die 1755 ausbrachen und zum Verlust der französischen Herrschaft über Kanada zugunsten Englands

wych zasilił król Francji, Ludwik XV, pomny na sojusz Prus z jego wrogiem – Angią. W wyniku włączania się w obszar tych porozumień kolejnych państw naprzeciw siebie stanęły dwie koalicje: z jednej strony Anglii, Prus i Hanoweru, a z drugiej Austrii, Rosji, Francji, Hiszpanii i Szwecji oraz kilku krajów niemieckich na czele z Saksonią, która pierwsza odczuła ciężar działań wojennych.

Fryderyk II bowiem świadom, że wojna jest nieuchronna, postanowił uprzedzić atak przeciwników i w końcu sierpnia uderzył na Saksonię. Tak rozpoczęła się – jako jeden z nurtów powszechnego konfliktu – tzw. trzecia wojna śląska. Mimo przewagi sił koalicji antypruskiej Fryderyk zdołał pod Rossbach w Saksonii 5 listopada 1757 roku rozbić spieszającą na pomoc koalicjantom armię francuską wzmacnioną posiłkami z Rzeszy. Pozwolił mu ten sukces zwrócić swe siły przeciwko Austriakom, którzy zdążyli już zdobyć przewagę na Śląsku⁷. Znakomite zwycięstwo pod Lutynią, odniesione miesiąc po bitwie pod Rossbach, dało Fryderykowi wielki rozgłos, choć wnet zaczął tracić wojenne szczęście.

W 1758 roku jego przeciwnicy, dysponujący przewagą militarną, osacyli pruską monarchię i jej los wydawał się przesądżony. Niemniej fortuna znów się uśmiechnęła do Fryderyka: następcą zmarłej carycy Elżbiety został wielki admirator jego talentu wojskowego, Piotr III. Znajdującemu się w rozpacznym położeniu Hohenzollernowi zwrócił wszystkie zabrane ziemie i nie tylko zaniechał wszelkich wrogich działań, ale też stał się jego sojusznikiem. Zmęczone wojną monarchie w lutym 1763 roku podpisały traktaty pokojowe,

führten. Großbritannien schwächte auch den französischen Einfluss in Indien, so dass der Konflikt noch einen weiteren Kontinent erfasste.

1756 verbündete sich Preußen mit Großbritannien, für das dieses Bündnis angesichts des Wettstreits um die Herrschaft in Schlesien eine besondere Bedeutung gewann. Friedrich II. besetzte dieses Land bereits im Laufe der sog. Schlesischen Kriege (1740–42 und 1744–45). Dies war jedoch für die österreichische Habsburger-Monarchie mit Kaiserin Maria Theresia an der Spitze nicht hinnehmbar, weshalb Letztere ein Bündnis mit der Zarin Elisabeth von Russland einging und die Auseinandersetzung mit dem preußischen König suchte. Die Allianz der beiden Kaiserinnen stärkte noch der König Ludwig XV. von Frankreich, der sich des Bündnisses Preußens mit seinem Feind England stets bewusst war. Infolge weiterer Vertragsabschlüsse sind zwei gegnerische Koalitionen entstanden: einerseits England, Preußen und Hannover, andererseits Österreich, Russland, Frankreich, Spanien und Schweden sowie einige weitere deutsche Staaten mit Sachsen an der Spitze, das als erstes die Kriegshandlungen zu spüren bekam.

Friedrich II. war sich dessen durchaus bewusst, dass ein Krieg unvermeidlich war, weshalb er sich zu einem Präventivschlag entschloss und Ende August Sachsen angriff. So begann als einer der Schauplätze dieses Weltkonflikts der sog. Dritte Schlesische bzw. Siebenjährige Krieg. Trotz der Überlegenheit der antipreußischen Koalition brachte es Friedrich II. am 5. November 1757 bei Rossbach in Sachsen fertig, die den Verbündeten zu Hilfe eilende französische Armee

najpierw w Paryżu – Anglia, Francja i Hiszpania, a następnie w Hubertusburgu – Prusy, Austria i Saksonia.

samt den Verstärkungen aus dem Reich zu zerstören. Dieser Erfolg ließ ihn seine Kräfte ge-

Dwie wieże

W pejzażu lutyńskim już z oddali przykuwają wzrok wieże dwóch kościołów, świadectwo współistnienia w miejscowości dwóch wspólnot wyznaniowych – katolickiej i ewangelickiej. W dobie wojny siedmioletniej kościół protestancki jeszcze nie istniał, a zbudowano go dopiero w XIX wieku połączeniu przez Fryderyka II Śląska do Prus. Po II wojnie światowej w wyniku przesiedlenia ludności niemieckiej parafia ewangelicka przestała istnieć, a opustoszały dom modlitwy przejęła po kilkunastu latach parafia rzymskokatolicka pw. św. Józefa

Zwei Türme

In der Leuthener Landschaft wird man schon aus der Ferne auf zwei Kirchtürme aufmerksam, ein Zeugnis der Koexistenz von zwei Konfessionsgemeinschaften - der katholischen und der evangelischen. Zur Zeit des Siebenjährigen Krieges gab es die protestantische Kirche noch nicht, sie wurde erst im 19. Jh. gebaut nach dem Anschluss Schlesiens an Preußen von Friedrich II. Nach dem Zweiten Weltkrieg hörte die evangelische Pfarrei infolge der Übersiedlung deutscher Bevölkerung auf zu existieren, und das verlassene Gebethaus wurde nach einigen zehn Jahren durch die römisch-katholische St. Joseph-Pfarrei übernommen

gen die Österreicher richten, die bereits die Oberhand in Schlesien gewonnen hatten⁷. Der ausgezeichnete Sieg bei Leuthen, einen Monat nach der Schlacht bei Rossbach, brachte Friedrich großen Ruhm ein, obwohl das Kriegsglück ihn bald zu verlassen begann.

1758 haben die militärisch überlegenen Gegner die preußische Monarchie umzingelt, so dass ihr Schicksal entschieden schien. Friedrich hatte jedoch noch mal Glück: der Nachfolger der verstorbenen Zarin Elisabeth wurde ein großer Bewunderer seiner militärischen Talente, Peter III. Er gab

W wyniku tego drugiego układu Śląsk stał się trwałym nabytkiem Prus. Warto przypomnieć, że po zakończeniu konfliktu nie tylko Anglia umocniła swą pozycję poza Europą, ale też Hiszpania zyskała Minorkę i – w zamian za Florydę – od Francji Luizjanę. Tak otrzymaliśmy panoramę konfliktu, który w istocie był pierwszą wojną o charakterze światowym. W tradycji historycznej skojarzono nazwę pierwszej wojny światowej z konfliktem z lat 1914–1918, ale warto podkreślić, że w rzeczywistości właśnie wojna siedmioletnia okazuje się pierwszym globalnym konfliktem.

Spoglądając na mapę polityczną świata, a w bliższym nam wymiarze na realizację – obecnych w założeniach projektu Unii Europejskiej – marnień wielu pokoleń o wolnym od konfliktów zbrojnych Starym Kontynencie, nie możemy zapomnieć, że bieg dzisiejszych granic uformował się przede wszystkim w rezultacie zmagań militarnych. To jest po prostu fakt. Spójrzmy więc baczniej na scenę i bieg wydarzeń, które wpisały Lutynię na karty powszechnych dziejów.

dem sich in verzweifelter Lage befindenden Hohenzollern alle weggenommenen Gebiete zurück, brach alle feindlichen Handlungen ab und wurde sogar sein Verbündeter. Die kampfesmüden Monarchien haben im Februar 1763 Frieden geschlossen, zuerst England, Frankreich und Spanien in Paris und dann Preußen, Österreich und Sachsen in Hubertusburg.

Infolge dieses zweiten Abkommens wurde Schlesien endgültig Preußen zuerkannt. Erwähnenswert ist, dass nach dem Konfliktende nicht nur Großbritannien seine Stellung außerhalb Europas festigte, sondern auch Spanien Menorca und – anstelle Floridas – Louisiana von Frankreich erwarb. So steht uns das Panorama des Konfliktes vor Augen, der in seinem Wesen der erste Krieg solch weltumfassenden Charakters war. In der historischen Tradition wurde der Name dieses ersten „Weltkrieges“ mit dem Konflikt der Jahre 1914–1918 assoziiert, wobei betont werden muss, dass eben der Siebenjährige Krieg der erste globale Konflikt ist.

Wenn wir nun auf die politische Weltkarte und in einem engeren Sinne auf die Realisierung der im Projekt der Europäischen Union greifbaren Träume vieler Generationen von dem von militärischen Konflikten freien Alten Kontinent schauen, dürfen wir nicht vergessen, dass die heutigen Grenzen vor allem infolge von militärischen Konflikten ihre Form genommen haben. Dies ist eine Tatsache. Betrachten wir also genauer die Ereignisse, die Leuthen in die Annalen der Weltgeschichte gebracht haben.

Bitwa

Polityczne tło wojny siedmioletniej

Strategiczne uwarunkowania bitwy

Operacyjne przesłanki bitwy

Taktyczne przesłanki bitwy

Bitwa

Konsekwencje lutyńskiej batalii

Ocena bitwy

Schlacht

Politischer Hintergrund des Siebenjährigen Krieges

Strategische Vorbedingungen der Schlacht

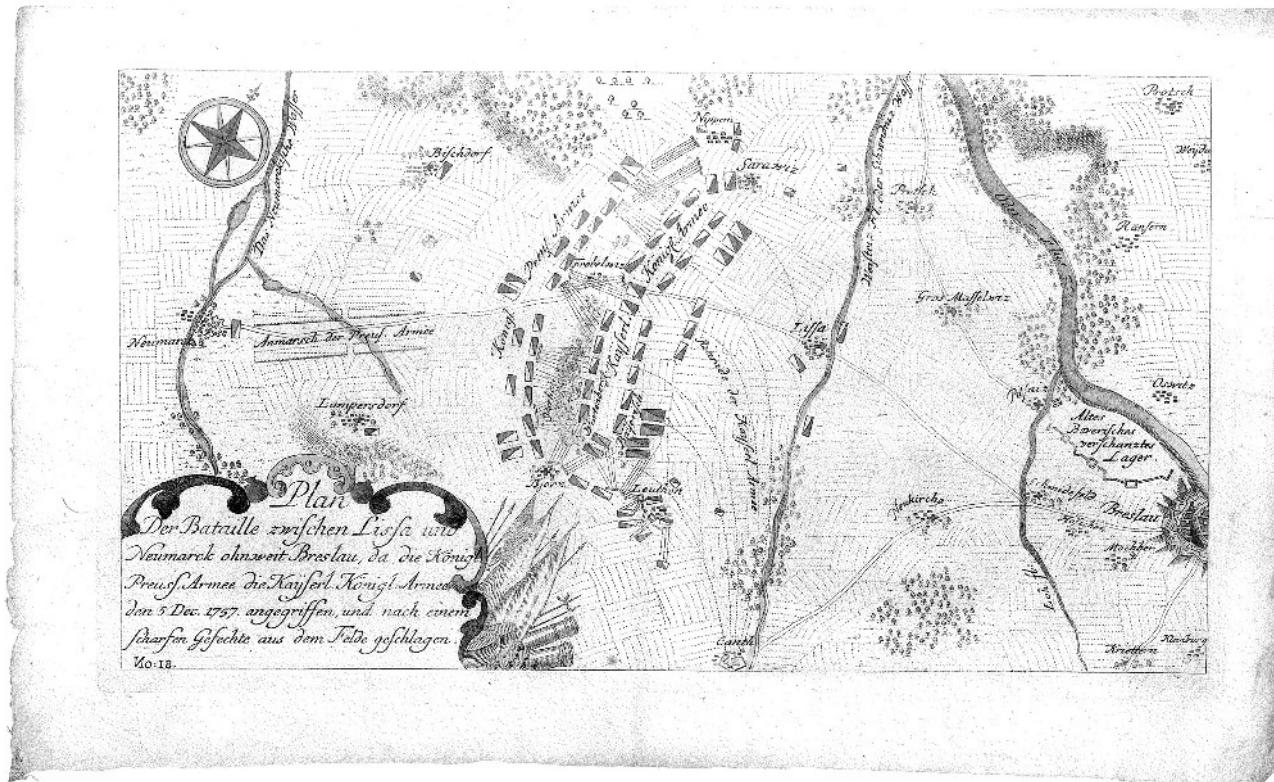
Operative Vorbedingungen der Schlacht

Taktische Vorbedingungen der Schlacht

Die Schlacht

Konsequenzen der Leuthener Schlacht

Die Beurteilung der Schlacht

Plan lutyńskiej batalii

został opublikowany, gdy jeszcze trwała wojna siedmioletnia, przez norymberskiego wydawcę Gabriela N. Raspe

Plan der Leuthener Bataille

wurde noch im Laufe des Siebenjährigen Krieges vom Nürnberger Verleger Gabriel N. Raspe veröffentlicht

Polityczne tło wojny siedmioletniej

Pierwsze dwie wojny śląskie (1740–1745) potwierdziły znaczenie Dolnego Śląska dla rozwoju Prus oraz jako dogodnego obszaru do inwazji na Czechy i Morawy. Łącuch Sudetów poważnie ograniczał ewentualne działania armii dążącej do zajęcia Śląska. Jedynie pierwsza z kampanii śląskich – małujowicka (1741) – wskazała na pewne znaczenie pogranicza Dolnego i Górnego Śląska. Działania w latach późniejszych dowiodły, że nawet opanowanie znacznej części prawobrzeżnego Śląska nie wpływało istotnie na wydarzenia na dolnośląskim obszarze działań wojennych. Dla działań na obszarze przedsudeckim istotne znaczenie miały dwa równoległe szlaki komunikacyjne: droga podsudecka, wiodąca aż do Nysy, oraz stary trakt królewski Zgorzelec–Bolesławiec–Chojnów–Legnica. Ich umiejętne wykorzystanie stawało armię „śląską” (pruską lub cesarską) w decydujące korzystniejszym położeniu. Doświadczenia zdobyte przez Fryderyka II przyniosły plon w najczęstszych zmaganiach XVIII stulecia – wojnie siedmioletniej (1756–1763).

Mimo porażki w drugiej wojnie śląskiej cesarzowa Maria Teresa nie pogodziła się z utratą Śląska. Dwór wiedeński dążył do rewanzu na królu pruskim Fryderyku II. Te działania spotkały się z gorącym poparciem carycy rosyjskiej, córki Piotra I Wielkiego, Elżbiety. Z powodów rodzinnych nienawidziła ona Fryderyka II. Jednocześnie czołowi politycy wiedeńscy zdali sobie sprawę z osłabienia tradycyjnie wrogich stosunków francusko-austriackich. Wiedeńskie elity zmierzały przede wszystkim do rozbicia sojuszu

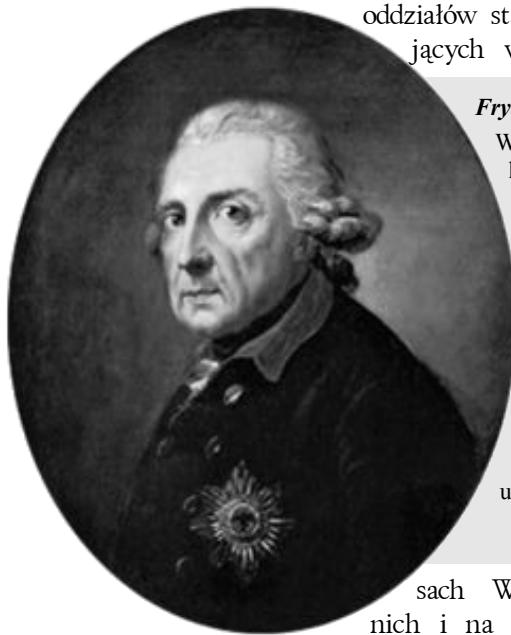
Politischer Hintergrund des Siebenjährigen Krieges

Die zwei ersten Schlesischen Kriege (1740–1745) haben die Bedeutung Niederschlesiens für die Entwicklung Preußens bestätigt, das zudem eine günstige Ausgangsbasis für den Einfall nach Böhmen und Mähren bot. Denn das Sudetengebirge beschränkte von vornherein jedwede Aktivität der nach der Eroberung Schlesiens strebenden Armee. Nur die erste der schlesischen Kampagnen – die Mollwitzer (1741) wies auf eine gewisse Bedeutung des Grenzgebietes zwischen Nieder- und Oberschlesien hin. Die folgenden Aktionen haben bewiesen, dass nicht einmal die Eroberung des großen Teils am rechten Oderufer gelegenen Schlesiens die Ereignisse auf dem niederschlesischen Kampfschauplatz wesentlich beeinflussen konnte. Für die Kriegshandlungen im Sudetenvorland waren zwei parallele Kommunikationswege von großer Bedeutung: die Landstraße entlang des Sudetenvorlandes, die bis nach Neiße führte, und der alte Königsweg („Hohe Straße“) von Görlitz über Bunzlau und Haynau nach Liegnitz. Die Kontrolle dieser beiden Straßen versetzte die „schlesische“ Armee (preußische oder kaiserliche) in eine entschieden günstigere Position. Die von Friedrich II. gesammelten Erfahrungen trugen Früchte in den schwersten Auseinandersetzungen des 18. Jh.s, während des Siebenjährigen Krieges (1756–1763).

Trotz ihrer Niederlage im Zweiten Schlesischen Krieg konnte sich die Kaiserin Maria Theresia mit dem Verlust Schlesiens nicht abfinden. Der Wiener Hof strebte nach Vergeltung am preußischen König Friedrich II. Diese Bemühungen

francusko-pruskiego, a następnie izolacji i wreszcie zniszczenie Prus. W 1756 roku udało się doprowadzić do trójstronnego sojuszu Rosji, Austrii i Francji. Było to słynne odwrócenie przymierzy (francusko-pruskiego na francusko-austriackie)¹.

Jedynym sojusznikiem króla pruskiego pozostała Anglia. Izolowany i osaczony król pruski w końcu czerwca 1756 roku ogłosił mobilizację oddziałów stacjonujących w Prusach

Fryderyk II

Władca ten był człowiekiem wielu talentów i to nie tylko politycznych czy wojskowych – znakomicie grał na flecie, a nawet komponował utwory muzyczne

Friedrich II

Dieser Herrscher war vielseitig begabter Mensch, nicht nur im politischen oder militärischen Ausmaß – er spielte hervorragend Flöte und komponierte sogar

sach Wschodnich i na Śląsku.
Zdając sobie sprawę z militarnej przewagi koalicji, usiłował uzyskać od Marii Teresy gwarancję pokoju, a gdy spotkał się ze zdecydowaną odmową, podjął działania wojenne.

W sierpniu 1756 roku armia pruska została skoncentrowana na pozycjach wyjściowych. Fryderyk II planował wyeliminowanie w pierwszym

wurden von der russischen Zarin Elisabeth, der Tochter Peters I. des Großen, nach Kräften unterstützt. Aus familiären Gründen hasste sie Friedrich II. Gleichzeitig waren sich die führenden Wiener Politiker der Abschwächung der traditionell feindlichen französisch-österreichischen Verhältnisse bewusst. Die Wiener Eliten waren in erster Linie um die Auflösung des französisch-preußischen Bündnisses und damit um die Isolierung und letztendliche Zerschlagung Preußens bemüht. 1756 ist es zum trilateralen Bündnis Russlands, Österreichs und Frankreichs gekommen. Es handelte sich dabei um das berühmte ‚Renversement des alliances‘ (Umkehrung der Allianzen, der französisch-preußischen zur französisch-österreichischen)¹.

Der einzige Verbündete des preußischen Königs ist Großbritannien geblieben. Isoliert und umzingelt, befahl Friedrich II. Ende Juni 1756 die Mobilisierung der in Ostpreußen und

Schlesien stationierten Truppen. Da er sich jedoch der militärischen Überlegenheit der Koalition bewusst war, versuchte er zunächst noch, von Maria Theresia eine Friedensgarantie zu erlangen. Da jedoch sein Vorstoß abgewiesen wurde, eröffnete er die kriegerischen Handlungen.

Im August 1756 wurde die preußische Armee an ihren Ausgangspositionen konzentriert. Friedrich II. sah zuerst vor, das mit Maria Theresia verbündete Sachsen zu eliminieren, dann Böhmen

rzędzie sojusznika Marii Teresy, księstwa Saksonii, a następnie zaatakowanie Czech i zmuszenie sił austriackich do bitwy, która miała przynieść mu decydujące zwycięstwo, zanim Rosja zakończy przygotowania do wojny².

Dowództwo cesarskie oczekivało ofensywy Fryderyka II, spodziewając się jednak, że król pruski będzie respektował neutralność Saksonii i uderzy ze Śląska na Czechy lub Morawy. W ten sposób Fryderyk II uzyskał pełne zaskoczenie w wymiarze strategicznym³. Inwazyjna armia pruska została podzielona na trzy korpusy. Siły główne (blisko 30 tys. żołnierzy) pod wodzą króla (rejon Magdeburga), prawe skrzydło (niespełna 12 tys. ludzi) księcia Ferdynanda von Braunschweig (rejon Halle) oraz, lewy, śląski korpus (blisko 17 tys. żołnierzy) Augusta Wilhelma von Braunschweig-Bevern w rejonie Bolesławca. 29 sierpnia 1756 roku armia pruska przekroczyła granicę Saksonii. Słabe siły saskie nie były w stanie samodzielnie stawić długiego oporu. Próba odsieczy cesarskiej pod wodzą feldmarszałka Maksymiliana Ulyssesa Browne została powstrzymana 1 października 1756 roku pod Lowosicami, a kilkanaście dni później (16 października 1756 roku) armia saska skapitulowała w Pirnie i została wcielona w szeregi zwycięzców⁴.

Agresja dokonana przez Fryderyka II w 1756 roku doprowadziła do powstania planu rozbioru jego posiadłości i likwidacji militarnego imperium pruskiego. Prusy Wschodnie miały przypaść Rosji, Pomorze Zachodnie – Szwecji, Śląsk – Austrii, Magdeburg, Halle i Halberstadt – Saksonii, a posiadłości nadreńskie – Francji.

anzugreifen und die österreichischen Kräfte zu einer Schlacht zu zwingen, die ihm einen entscheidenden Sieg bringen sollte, bevor Russland seine Kriegsvorbereitungen abgeschlossen hatte².

Das kaiserliche Oberkommando erwartete zwar die Offensive Friedrichs II., vermutete aber, dass der preußische König die Neutralität Sachsen respektieren und von Schlesien aus Böhmen oder Mähren angreifen würde. Mit seinem Angriff auf Sachsen ist Friedrich II., strategisch gesehen, eine vollständige Überraschung gelungen. Die stürmende preußische Armee wurde in drei Verbände geteilt: die Hauptstreitkräfte (fast 30.000 Soldaten) unter der Führung des Königs (in der Gegend von Magdeburg), der rechte Flügel (knapp 12.000 Mann) des Herzogs Ferdinand von Braunschweig (in der Gegend von Halle) und das schlesische Korps am linken Flügel (fast 17.000 Soldaten) des Herzogs August Wilhelm von Braunschweig-Bevern in der Gegend von Bunzlau. Am 29. August 1756 hat die preußische Armee die Grenze Sachsen überschritten. Die schwachen sächsischen Kräfte waren nicht imstande, lange Widerstand zu leisten. Der Versuch des kaiserlichen Entsatzes unter der Führung des Feldmarschalls Maximilian Ulysses Browne wurde am 1. Oktober 1756 bei Lobositz aufgehalten, gut zwei Wochen später (16. Oktober 1756) musste die sächsische Armee in Pirna kapitulieren und wurde den Reihen der Sieger einverlebt³.

Dieser 1756 von Friedrich II. unternommene Angriff war die Ursache für die Entstehung des Plans, die Besitzungen Friedrichs II. aufzuteilen und damit den preußischen Militärstaat aufzulösen. Russland sollte Ostpreußen bekommen,

Strategiczne uwarunkowania bitwy

Przewaga militarna sojuszników była druzgocąca. Wydawało się, że zajęcie wszystkich ziem Fryderyka II jest tylko kwestią czasu. Na kontynencie popierała go jedynie Anglia, wystawiając 50-tysięczną armię najemników niemieckich, mających bronić Hanoweru. Król pruski okazał się jednak znakomitym wodzem, a jego przeciwnicy działali wyjątkowo kunktatorsko.

Po zwycięskiej kampanii saskiej, w następnym roku Fryderyk II wtargnął do Czech, dążąc do wyeliminowania Austrii z wojny⁵. Początkowo odniósł sukces, rozbijając siły cesarskie pod Pragą (6 maja 1757). Maria Teresa wystawiła jednak kolejną armię, która kilka tygodni później pokonała Prusaków pod Kolinem (18 czerwca 1757). W wyniku tej porażki Fryderyk II został zmuszony do opuszczenia Czech i wycofania się do Saksonii. Na domiar złego od zachodu nadciągała silna armia francusko-niemiecka pod wodzą marszałka Charles'a de Rohan ks. de Soubise. Jej straże przednie dotarły do Gothy. Wówczas król pruski dokonał niespodziewanego zwrotu i znienacka zaatakował znacznie silniejszych przeciwników pod Rossbach (5 listopada 1757). Starcie zakończyło się jego pełnym sukcesem. Do końca wojny Francuzi już nie zawiitali tak daleko na wschód, skutecznie powstrzymywani przez najemników angielskich nad Renem.

Operacyjne⁶ przesłanki bitwy

Wykorzystując zaangażowanie głównych sił pruskich w Saksonii, dowództwo austriackie

Schweden – Ostpommern, Österreich – Schlesien, Sachsen – Magdeburg, Halle und Halberstadt, und Frankreich – die rheinischen Besitzungen.

Strategische Vorbedingungen der Schlacht⁴

Die militärische Überlegenheit der Verbündeten war niederschmetternd. Es schien, dass die Eroberung aller Gebiete Friedrichs II. nur eine Frage der Zeit war. Auf dem Kontinent hat ihn lediglich Großbritannien unterstützt, indem es 50.000 deutsche Söldner anheuerte, die Hannover verteidigen sollten. Der preußische König erwies sich jedoch als ein ausgezeichneter Führer, und seine Gegner agierten außergewöhnlich zaudernd.

Nach dem siegreichen sächsischen Feldzug griff Friedrich II. im folgenden Jahr Böhmen an, um Österreich auszuschalten⁵. Anfangs war er erfolgreich, indem er bei Prag die kaiserlichen Truppen zerschlug (6. Mai 1757). Maria Theresia bot aber eine weitere Armee auf, die einige Wochen später die Preußen bei Kolin (18. Juni 1757) besiegte. Infolge dieser Niederlage war Friedrich II. gezwungen, Böhmen zu räumen und nach Sachsen auszuweichen. Zusätzlich rückte vom Westen noch die starke französisch-deutsche Armee unter der Führung des Marschalls Charles de Rohan-Soubise vor. Ihre Vorhut gelangte bis nach Gotha. In dieser Situation machte der preußische König eine unerwartete Wendung und griff plötzlich die viel stärkeren Gegner bei Roßbach an (5. November 1757). Dieser Coup endete mit seinem vollen Erfolg. Bis zum Kriegsende sind die Franzosen nicht mehr so weit nach Os-

skierowało na Śląsk korpusy ks. Karola Aleksandra Lotaryńskiego, feldmarszałka Leopolda Dauna i generała Franza Leopolda von Nádasdy-Fogaras. Wojska ich skoncentrowane były na Górnym Śląsku w rejonie Żytawy. Zasłonę Łużyc i Dolnego Śląska miały zapewnić dwa korpusy pruskie – gen. Augusta Wilhelma von Braunschweig-Bevern (ok. 45 tys.), rozlokowany na lewym brzegu Nysy Łużyckiej, i gen. Hansa Karla von Winterfeld (ok. 13 tys.), skoncentrowany na południe od Zgorzelca na prawym (zachodnim) brzegu tej rzeki. Wodzom austriackim udało się zaskoczyć 7 września 1757 roku prawobrzeżny korpus gen. Winterfelda pod Ujazdem koło Zgorzelca (dziś dzielnica miasta). Mając zdecydowaną przewagę, zadali mu poważne straty. Generał Winterfeld zginął. Generał Bevern, obawiając się o los Wrocławia, przerzucił swoje siły w rejon Legnicy i omijając cesarskich, zasłonił stolicę Dolnego Śląska. Wojska austriackie zajęły Jawor. Między Daunem a Karolem Lotaryńskim nie było zgodności co do dalszych działań. Feldmarszałek Daun chciał zdobyć przede wszystkim Świdnicę, natomiast książę pobić Beverna.

Rozbudowana twierdza świdnicka miała kolosalne znaczenie dla utrzymania łączności pomiędzy Śląskiem i Czechami oraz kontrolowania drogi podsudeckiej. Ostatecznie wybrano rozwiazanie kompromisowe. Główne siły cesarskie wiążąły korpus Beverna pod Wrocławiem, natomiast Świdnicę miał zdobyć wydzielony korpus Franza Leopolda von Nádasdy-Fogaras. Jego lekkie węgierskie siły pojawiły się pod miastem już 26 września. Ścisłą blokadę rozpoczęto 14 paździer-

nia vorgedrungen, da sie erfolgreich von den englischen Söldnern am Rhein gebunden wurden.

Operative Vorbedingungen der Schlacht⁶

Der österreichische Stab nutzte die Einbindung der meisten preußischen Kräfte in Sachsen aus und ließ die Korps des Herzogs Karl Alexander von Lothringen, des Feldmarschalls Leopold Daun und des Generals Franz Leopold von Nádasdy – Fogaras nach Schlesien vorrücken. Ihre Truppen waren in der Oberlausitz, in der Gegend von Zittau konzentriert. Den Schutz der Lausitz und Niederschlesiens sollten zwei preußische Korps unter der Führung des Generals August Wilhelm von Braunschweig – Bevern (ca. 45.000) am linken Ufer der Lausitzer Neiße und des Generals Hans Karl von Winterfeld (ca. 13 tausend) südlich von Görlitz am rechten (westlichen) Ufer dieses Flusses garantieren. Den österreichischen Führern ist es gelungen, am 7. September 1757 das Korps des Generals Winterfeld am rechten Ufer bei Moys, in der Nähe von Görlitz (heute ein Stadtteil) zu überraschen. Weit überlegen, haben sie ihm schwerwiegende Schäden zugefügt, wobei General Winterfeld den Tod fand. Weil der Herzog von Bevern um Breslau bekümmert war, richtete er seine Kräfte auf die Liegnitzer Gegend, wobei er an den kaiserlichen Truppen vorbeimarschierte und so die Hauptstadt Niederschlesiens sicherte. Nach der Eroberung Jauers durch die österreichischen Truppen kam es jedoch zu Meinungsverschiedenheiten zwischen Daun und Karl von Lothrin-

nika 1757 roku. Przygotowania do szturmu rozpoczęto w końcu miesiąca. Do Nádasdy-Fogaras dołączyły oddziały wysłane z głównego obozu pod dowództwem feldmarszałka lejtnanta Karla Marii Raimunda von Arenberg. Oddziały cesarskie liczyły ponad 43 tys., załoga miasta - ok. 6 tys. żołnierzy. Szturm przygotowano bardzo starannie. Cesarscy musieli bowiem zdobyć najpierw działa zewnętrzne fortety. Ataki podjęte 11 listopada wieczorem i 12 listopada rano przyniosły spodziewany efekt. Twierdza skapitulowała. Straty austriackie były wysokie, poległo blisko 450 żołnierzy wobec dwustu po stronie pruskiej. Ale w ręce zwycięzców wpadło blisko 6 tys. jeńców (w tym 3 generałów), olbrzymie zapasy w naturze i gotówce, a także 180 dział. Zwycięski von Nádasdy-Fogaras pomaszerował pod Wrocław.

Broniący dostępu do Wrocławia korpus Augusta Wilhelma von Braunschweig-Beverna stopniał do 40 batalionów piechoty i 102 szwadronów jazdy (28 tys.)⁷. Natomiast połączone siły Karola Lotaryńskiego, Dauna i von Nádasdy-Fogarasa liczyły 96 batalionów piechoty, 93 kompanie grenadierów i 141 szwadronów (83 tys.). Korpus pruski rozłożono półkolem od Lasu Pilczyckiego do Gajowic. Na prawym skrzydle w rejonie Pilczyc oraz w centrum w Kuźnikach Prusacy wybudowali reduty, na lewym skrzydle w Gajowicach - słabsze umocnienia. 21 listopada nadciągnęły oddziały austriackie, zajmując Muchobór Mały. Bitwę rozpoczął o 9.30 ostrzał artylerii cesarskiej, trzy godziny później nastąpił atak na Muchobór Wielki, a po południu również na Kuźnikach. Ciężkie walki trwały do zmierzchu (ok. 17.30). Choć Prusacy utrzymali większość pozycji

gen. Feldmarschall Daun plante vor allem, Schweidnitz zu erobern; dagegen neigte Lothringen eher der Zerschlagung der Bevernschen Truppen zu.

Die ausgebauten Schweidnitzer Festungen waren von größter Bedeutung für das Aufrechterhalten der Verbindung zwischen Schlesien und Böhmen und für die Kontrolle der wichtigsten Landstraßen. Letztendlich hat man eine Kompromisslösung gewählt. Die meisten kaiserlichen Kräfte haben das Korps von Bevern bei Breslau in Kämpfe verwickelt, während Schweidnitz vom ausgesonderten Korps des Franz Leopold von Nádasdy - Fogaras erobert werden sollte. Seine leichten ungarischen Verbände wurden bereits am 26. September vor der Stadt gesichtet. Die direkte Stadtblockade begann am 14. Oktober 1757, gegen Ende des Monats wurden die ersten Sturmvorbereitungen getroffen. Dem Korps des Nádasdy-Fogaras schlossen sich die Truppen aus dem Hauptlager unter der Führung des Feldmarschalls Leutnant Karl Maria Raimund von Arenberg an. Die kaiserlichen Streitkräfte zählten über 43.000 Mann, die Stadtbesatzung ca. 6.000 Soldaten. Der Sturm wurde sehr sorgfältig vorbereitet. Die Kaiserlichen hatten zuerst die äußeren Festungswerke zu überwinden. Die Angriffe vom Abend des 11. und Morgen des 12. Novembers haben das erwartete Ergebnis gebracht, und die Festung musste kapitulieren. Die österreichischen Verluste waren groß (es sind fast 450 Soldaten gefallen), wobei es auf der preußischen Seite 200 Tote gab. In die Hände der Sieger sind zusätzlich beinahe 6.000 Gefangene (darunter drei Generäle), gewaltige Vorräte und Geldreserven

cji, to jednak ponieśli znaczne straty (150 oficerów oraz 6200 podoficerów i szeregowców, prawie 25% armii). Straty armii austriackiej wyniosły 693 zabitych i 459 zaginionych oraz 4464 rannych. Do dyspozycji dowództwa austriackiego pozostało jednak ponad 70 tys. ludzi. Następny

Wieczór po lutyjskiej bitwie
pędzla Wilhelma Camphausena

Abend der Schlacht bei Leuthen
von Wilhelm Camphausen

kazał odwrót spod Wrocławia i 24 listopada zdemoralizowane porażką oddziały odeszły prawym brzegiem Odry do Głogowa. Sam Bevern przypadkowo został zagarnięty przez podjazd austriacki. Do końca jego dni król pruski żywił podeerzenia wobec niego o zdradę.

We Wrocławiu pozostały 10 batalionów piechoty i szwadron huzarów⁸ pod dowództwem

sowie 180 Kanonen gefallen. Der siegreiche Nádasdy-Fogaras marschierte daraufhin weiter auf Breslau zu.

Das den Weg nach Breslau verteidigende Korps von August Wilhelm von Braunschweig-Bevern ist mittlerweile auf 40 Infanteriebataillone und 102 Reiterschwadronen (28.000 Mann) zusammengeschmolzen⁷. Die vereinigten Kräfte von Karl Alexander von Lothringen, Daun und Nádasdy-Fogaras zählten dagegen 96 Infanteriebataillone, 93 Grenadierkompanien und 141 Schwadronen (83.000). Das preußische Korps lagerte rund um den Pilsnitzer Wald bis nach Gabitz. Am rechten Flügel in der Nähe von Pilsnitz und im Zentrum bei Schmiedefeld bauten die Preußen Redouten auf, und am linken Flügel in Gabitz weitere leichtere Befestigungen. Am 21. November

rückten die österreichischen Truppen vor und eroberten Klein Mochbern. Die Schlacht begann um 9.30 Uhr mit der Beschließung durch die kaiserliche Artillerie, drei Stunden später erfolgte der Angriff auf Groß Mochbern, und am Nachmittag auch auf Schmiedefeld. Die schweren Kämpfe dauerten bis zur Dämmerung (um 17.30 Uhr) an. Obwohl die Preußen die Mehrzahl der Stellungen halten konnten, erlitten sie bedeutende Verluste (150 Offiziere, 6.200 Unteroffiziere und gemeine Soldaten, insgesamt fast 25% der Armee). Die Verluste der österreichischen Armee betrugen 693 Tote, 459 Vermisste und 4.464 Ver-

generała lejtnanta Hansa Friedricha von Katte. 23 listopada oddziały austriackie pod dowództwem gen. Nádasdy-Fogarasa pojawiły się pod Wrocławiem na Grabiszynie. Rozpoczęto sypanie baterii. W nocy 24 listopada Kroaci⁹ zaatakowali ravelin¹⁰ przy bastionie Ceglonym (dziś Wzgórze Polskie). Mieszczanie wrocławscy błagali komendanta o poddanie miasta. W nocy z 24 na 25 listopada gen. Nádasdy zaproponował honorowe warunki kapitulacji. Z liczącej początkowo 490 oficerów i podoficerów oraz 3738 szeregowców załogi twierdzy do Głogowa odeszło 135 osób z kadry i 328 szeregowców. Większość szeregowych żołnierzy zdeserterowała lub wstąpiła do armii cesarskiej. Cesarskim komendantem miasta został generał lejtnant Johann von Sprecher. Załoga miasta liczyła ok. 11 tys. ludzi, z tego jednak 6 tys. rannych i chorych.

Taktyczne przesłanki bitwy¹¹

Zwycięstwa jesienne oddawały Austriakom niemal cały Śląsk. Na przeszkode do realizacji pełnego planu stała jednak armia królewska. Frydryk po zwycięstwie nad Francuzami pod Rossbach (5 listopada 1757) zamierzał wyeliminować główne siły cesarskie na Śląsku i w ten sposób zmusić Marię Teresę do zawarcia pokoju. Z zachodniego teatru działań wojennych ruszył przez Saksonię i Łużyce, posuwając się traktem przez Budziszyn-Zgorzelec-Bolesławiec. Dopiero na Dolnym Śląsku doszły do niego wiadomości o upadku Świdnicy i Wrocławia. Celem króla było zniszczenie armii przeciwnika. Jego siły, liczące

letzte. Dem Oberkommando standen somit noch über 70.000 Mann zur Verfügung. Da der nächste Tag dem preußischen Korps das Ende bringen konnte, ordnete von Braunschweig – Bevern den Rückzug von Breslau an, und am 24. November zogen sich die durch die Niederlage demoralisierten Truppen auf das rechte Oderufer Richtung Glogau zurück. Bevern selbst wurde zufällig von einem österreichischen Streifzug aufgegriffen. Bis zu seinem Lebensende hat ihn deswegen der preußische König des Verrates bezichtigt.

In Breslau ließ man zehn Infanteriebataillone und eine Husaren schwadron⁸ unter der Führung des Generalleutnants Hans Friedrich von Katte zurück. Am 23. November kamen die österreichischen Truppen unter dem Kommando des Generals Nádasdy in Gräbschen vor Breslau an, und sofort wurde damit begonnen, Geschützstellungen aufzuschütten. In der Nacht zum 24. November griffen die Kroaten⁹ das Ravelin (Wallschild)¹⁰ am Ziegelbollwerk (heute Polnischer Hügel) an. Die Breslauer Bürger flehten den Kommandant an, die Stadt zu übergeben. In der Nacht vom 24. auf den 25. November schlug Nádasdy Ehrenbedingungen für die Kapitulation vor. Von den anfangs 490 Offizieren und Unteroffizieren sowie 3.738 gemeinen Soldaten der Festungsbesatzung gingen 135 Mann aus dem Kader und 328 gemeine Soldaten nach Glogau. Das Gros der gemeinen Soldaten desertierte oder ging in die Reihen der kaiserlichen Armee über. Zum kaiserlichen Stadtkommandanten wurde Generalleutnant Johann von Sprecher ernannt. Die Stadtbesatzung zählte ca. 11.000 Mann, wovon jedoch 6.000 verletzt oder krank waren.

początkowo zaledwie 13 tys., gdyż kilka tysięcy żołnierzy musiał zostawić swemu podwładnemu generałowi Jacobowi (Jamesowi) Keithowi dla ochrony prawej flanki przed uderzeniem cesarskim z Czech, niemal w przeddzień starcia zostały wzmacnione przez posiłki z głębi Prus oraz resztki korpusu Beverna. Armia pruska posuwała się drogą z Legnicy przez Prochowice, Środkę Śląską na Wrocław. Król wiódł ok. 39 tys. żołnierzy, w tym 9800 szabel. Weterani bitwy pod Rossbach byli w doskonałym nastroju, gorzej przedstawiało się morale Bevernowskich niedobitków. Przeciw Prusakom książę Karol Lotaryński mógł wyprowadzić co najmniej 55 tys. bagnetów i szabbel. Austriaków osłabiało skłócenie dowództwa (książę Karol, feldmarszałek Daun, zdobywca Świdnicy Nádasdy-Fogaras, niepopularny dowódca jazdy, Włoch Giovanni Battista Serbelloni). Obie strony dysponowały o sobie sprzecznymi i mylnymi informacjami. Fryderyk planował zaatakować lewe skrzydło sił cesarskich za wsią Lutynią. Naprzeciw prawej flanki i centrum (Mrozów i Wróblowice) zamierzał prowadzić jedynie działania demonstracyjne.

Bitwa¹²

Armia pruska ruszyła z obozu jeszcze przed świtem (od ok. 5.00 do 6.00). Było bardzo zimno i mglisto. Na czele maszerowała silna straż przednia (huzarzy, trzy bataliony wolnych strzelców¹³, dragoni wirtemberscy, dziewięć batalionów piechoty i 10 dział dwunastofuntowych). Rankiem 5 grudnia 1757 roku awangarda pruska po-

Taktische Vorbedingungen der Schlacht¹¹

Mit den Herbstsiegen fiel den Österreichern fast das gesamte Schlesien in die Hände. Ein Hindernis zur vollständigen Realisierung des Plans stellte die königliche Armee dar. Nach dem Sieg über die Franzosen bei Roßbach (5. November 1757) beabsichtigte Friedrich, die meisten kaiserlichen Kräfte in Schlesien auszuschalten und auf diese Weise Maria Theresia zum Frieden zu zwingen. Vom dem westlichen Kriegsschauplatz rückte er durch Sachsen und die Lausitz auf dem Weg Bautzen-Görlitz-Bunzlau vor. Erst in Niederschlesien hat er vom Fall von Schweidnitz und Breslau erfahren. Das Ziel des Königs blieb dennoch die Zerschlagung der gegnerischen Armee. Seine Kräfte zählten anfangs lediglich 13.000 Mann, denn er musste einige Tausend Soldaten seinem General James Keith zum Schutz seiner rechten Flanke vor dem kaiserlichen Angriff aus Böhmen überlassen – fast am Vortag der Auseinandersetzung wurden sie durch Verstärkungen aus dem preußischen Inland und den Überresten des Bevernschen Korps aufgestockt. Die preußische Armee ging den Weg von Liegnitz über Parchwitz und Neumarkt nach Breslau. Der König führte ca. 39.000 Soldaten, darunter 9.800 Säbel. Die Veteranen der Schlacht bei Roßbach waren guten Mutes, viel schlimmer sah es jedoch mit der Kampfmoral der Überlebenden des von Bevern-Regiments. Gegen die Preußen konnte Karl von Lothringen mindestens 55.000 Bajonette und Säbel führen. Die Österreicher wurden durch den Streit innerhalb des Stabes geschwächt (Herzog Karl von Lothringen, Feldmarschall

suwała się w kierunku wsi Źródła. Stała tam straż cesarska (oddziały Kroatów, dwa regimenty huzarów austriackich i trzy regimenty saskich lekkokonnych) dowodzona przez bohatera spod Kolina, saskiego generała Georga Ludwiga von Nostitz. Huzarzy pruscy zaatakowali huzarów austriackich na zachód od Źródeł i zmusili ich do ucieczki. Pierzchający żołnierze zmieszali saskich lekkokonnych i razem opuścili wieś, galopując do Wróblowic. W trakcie chaotycznego odwrotu cesarscy ponieśli duże straty (zwłaszcza Sasi mający zmęczone konie) i, co najważniejsze, praktycznie bez walki.

Zwycięska potyczka podniosła morale Prusaków, stanowiąc dobrą wróżbę dla zbliżającego się starcia głównych sił obu armii. Gdy opadła mgła, pod Źródła przybył osobiście Fryderyk II i zadecydował o ostatecznej realizacji swego planu rozegrania bitwy. Siły cesarskie były rozlokowane po obu stronach drogi Wróblowice–Wrocław, rozciągając się płytko z północy (od Mrozowa) na południe (do Zakrzyc) na linii siedmiu kilometrów. Armia pruska podzielona na cztery kolumny rozpoczęła przechodzenie z ugrupowania marszowego do przedbojowego. Maszerujące oddziały pruskie wprowadziły dowództwo austriackie w błąd. Zarówno arcyksiążę, jak i Daun sądzili, że główne uderzenie króla zostanie skierowane w centrum na Wróblowice i na północ od drogi na prawe skrzydło cesarskich. Tymczasem główne siły pruskie (31 batalionów piechoty) ruszyły na południe wzduż stanowisk austriackich, obchodząc z lewej strony wsie Radakowice i Łowęcice. Ich osłonę stanowiła silna grupa jazdy (55 szwadronów) generała Hansa Jacoba von Zietena,

Daun, der Eroberer von Schweidnitz, Nádasdy-Fogaras und der unpopuläre Führer der italienischen Reiter, Giovanni Battista Serbelloni). Übereinander verfügten beide Seiten über widersprüchliche und fehlerhafte Informationen. Friedrich plante den Angriff auf das linke Flügel der kaiserlichen Armee hinter dem Dorf Leuthen. Auf der rechten Flanke und dem Zentrum gegenüber (Nippern und Frobelwitz) wollte er nur Ablenkungsmanöver ausführen.

Die Schlacht¹²

Die preußische Armee verließ das Lager noch vor Tagesanbruch (etwa zwischen 5.00 und 6.00 Uhr morgens). Es war sehr kalt und neblig. An der Spitze marschierte eine starke Vorhut (Husaren, drei Freischützbataillone¹³, die Württemberger Dragoner, neun Infanteriebataillone und zehn Zwölf-Pfund-Kanonen). Am Morgen des 5. November 1757 rückte die preußische Avantgarde auf das Dorf Borne vor. Dort stand die kaiserliche Wache (Kroatentruppen, zwei Regimenter österreichischer Husaren und drei Regimenter sächsischer leichter Kavallerie), kommandiert vom Helden von Kolin, General Georg Ludwig von Nostitz. Die preußischen Husaren griffen ihre österreichischen Gegner westlich von Borne an und zwangen sie zur Flucht. Die fliehenden Soldaten durchbrachen wiederum die Linien der sächsischen leichten Kavallerie und verließen zusammen das Dorf, indem sie nach Frobelwitz galoppierten. Im Laufe des chaotischen Rückzugs haben die Kaiserlichen, praktisch ohne gekämpft

wzmocniona sześcioma batalionami piechoty, zajmująca skrajną prawą flankę ugrupowania. Pozostałe oddziały jazdy maszerowały na południe za piechotą. W Źródłach pozostały niewielkie siły (trzy bataliony piechoty i wolni strzelcy).

Dowództwo austriackie uznało początkowo manewr pruski za odwrót na południe. Dopiero około godziny pierwszej po południu Daun zorientował się w zamiarach Fryderyka II. Jego rezerwy rozlokowane były jednak daleko na północ od drogi Wróblowice–Wrocław za Mrozowem, 7 km od Lutyni. Ich interwencja na południu wymagała więc czasu. Ponadto dowódca lewego skrzydła austriackiego Nádasdy-Fogaras jeszcze przed bitwą popełnił poważny błąd, wysuwając daleko na południe przed Zakrzycze posiłkowe bataliony piechoty Bawarów i Wirtemberczyków (odpowiednio 10 i 13 batalionów). Nie wzmacnił ich, jak obiecywał, artylerią. Osłaniani jedynie przez lekką jazdę kroacką, sprzymierzeńcy cesarscy byli izolowani od jądra korpusu Nádasdy-Fogarasa, jaki stanowiły jednostki piechoty austriackiej rozlokowane na południe od Lutyni. Atak pruski rozpoczął się przed pierwszą po południu. Łatwo spędzono Kroatów, którzy uchodząc, zmieszali szyki cesarskich sprzymierzeńców, a następnie pod silnym wsparciem artylerii uderzyły główne siły pruskie na bataliony Wirtemberczyków i Bawarów. Nádasdy-Fogaras reagował schematycznie, rzucając na flankę atakujących Prusaków Zietena swoją kawalerię – kirasjerów, dragonów¹⁴ i huzarów.

Jazda cesarska została wkrótce wzmocniona przez lekkokonnych Sasów von Nostitza i dwa regimenty dragonów pod wodzą gen. Johanna

zu haben, große Verluste erlitten (besonders die Sachsen, deren Pferde müde waren).

Das siegreiche Gefecht wurde als ein gutes Omen für die bevorstehende Auseinandersetzung der Hauptkräfte der beiden Armeen gewertet und steigerte den Kampfgeist der Preußen. Nachdem der Nebel gefallen war, kam Friedrich II. höchstpersönlich nach Borne und entschied über den endgültigen Schlachtplan. Die kaiserlichen Kräfte waren vom Norden nach Süden (von Nippern bis Sagschütz), auf beiden Seiten des Weges Frobelwitz – Breslau in einer Linie von 7 km Länge stationiert. Die in vier Kolonnen aufgeteilte preußische Armee begann von der Marschgruppierung in die Vorkampfgruppierung überzugehen und führte so die österreichische Befehlsführung in die Irre. Sowohl der Erzherzog als auch Daun nahmen an, dass der Hauptangriff des Königs auf das Zentrum bei Frobelwitz und nördlich des Weges, auf den rechten Flügel der Kaiserlichen gerichtet wäre. Die preußischen Hauptkräfte (31 Infanteriebataillone) zogen jedoch nach Süden den österreichischen Linien entgegen, indem sie die Dörfer Radaxdorf und Lobetinz auf linker Seite umgangen haben. Ihren Schutz bildete eine starke Reitergruppe (55 Schwadronen) des Generals Hans Jakob von Zieten, verstärkt um sechs Infanteriebataillone, die die rechte Randflanke der Gruppierung besetzten. Die übrigen Reitertruppen marschierten nach Süden der Infanterie nach. In Borne sind kleinere Kräfte verblieben (drei Infanteriebataillone und die Freischützen).

Die österreichische Führung hielt dieses preußische Manöver anfangs für einen Rückzug nach Süden. Erst gegen 13.00 Uhr nachmittags hat

(Johna) O'Donnella. Atakująca kawaleria austriacko-saska miała niewielką przewagę liczebną, ale przewidujący król pruski wzmacnił swą kawalerię prawej flanki sześcioma batalionami piechoty¹⁵. Było to rezultatem bolesnego doświadczenia wyniesionego przez Fryderyka II z pierwszej stoczonej przez niego bitwy pod Małujowicami (1741), gdzie jazda austriacka gromiła nieudolną kawalerię pruską. To dzięki nim nieskoordynowane kontrataki austriackiej jazdy, mimo jej dzielności, kolejno załamywały się¹⁶. Osamotniona piechota wirtemberska i bawarska nie była w stanie utrzymać pozycji i rzuciła się do ucieczki. Między Prusakami i Lutynią pozostało jedynie 10 batalionów austriackich, z których trzy były ustawione w pierwszej linii. Pozytacje piechoty cesarskiej były atakowane bezpośrednio od południa i z lewej flanki przez piechotę podległą Zietenowi. Przewaga liczebna pruskiej piechoty (6 tys. żołnierzy) oraz silny ostrzał artylerii zmusiły Austriaków do wycofania się w kierunku Lutyni. Wówczas dowództwo austriackie, chcąc zyskać na czasie i ocalić jak najwięcej oddziałów lewego skrzydła, przesunęło z centrum dwie brygady jazdy gen. Giovanniego Battisty Serbelloniego.

Serbelloni zaatakował z północy na południe na lewą flankę zwycięskiej piechoty pruskiej. Oczywiście atak został łatwo odparty, a jedna z brygad jazdy generała Adolpha Nikolasa Bussowa poniosła duże straty. To poświęcenie jeźdźców Bussowa wykorzystane zostało przez Austriaków na przesunięcie rezerwy piechoty, rozlokowanej daleko na północy pod Mrozowem. Podrwaną około godziny pierwszej po południu

Daun die Absichten Friedrichs II. erkannt. Seine Reserven lagerten jedoch weit nördlich des Weges Frobelwitz – Breslau vor Nippern, ca. 7 km von Leuthen entfernt, so dass deren Intervention im Süden Zeit brauchte. Der Kommandant des linken österreichischen Flügels, Nádasdy – Fogaras, machte noch vor der Schlacht einen schwerwiegenden Fehler, indem er die Hilfsinfanteriebataillone der Bayern und Württemberger (entsprechend 10 und 13 Bataillone) weit nach Süden vor Sagschütz schickte. Er hat sie auch nicht, wie ausgemacht, mit Artillerie verstärkt. Lediglich von der leichten Reiterei der Kroaten geschützt, waren die kaiserlichen Verbündeten vom Kern des Korps von Nádasdy – Fogaras isoliert, den die Einheiten der österreichischen Infanterie südlich von Leuthen bildeten. Der preußische Angriff begann etwa gegen 13.00 Uhr. Die Kroaten, die während ihrer Flucht die Reihen der kaiserlichen Verbündeten durchbrachen, wurden schnell vertrieben, worauf dann die preußischen Hauptstreitkräfte mit starker Unterstützung der Artillerie die Bataillone der Württemberger und Bayer angrißen. Nádasdy-Fogaras reagierte schematisch, indem er gegen die Flanke der stürmenden Preußen von Zieten seine Kavalleriekürassiere, Dragoner¹⁴ und Husaren richtete.

Die kaiserliche Reiterei wurde bald mit der leichten Kavallerie der Sachsen unter der Führung von Nostitz und zwei Dragonerregimentern unter der Führung des Generals John O'Donnell verstärkt. Obwohl die angreifende österreichisch-sächsische Kavallerie zahlenmäßig nur wenig überlegen war, stockte der preußische König vorsorglich seine Kavallerie der rechten Flanke mit

piechota generała lejtnanta Karla Lepolda von Arenberg, biegnąc zdążyła dotrzeć na południe od Lutyni i próbowała powstrzymać uderzenie pruskie. Ponosząc ciężkie straty, piechota Arenberga została zmuszona do cofnięcia się na północny kraniec wsi. W Lutyni w rejonie kościoła stanęły pobite oddziały austriackiej piechoty Nádasdy-Fogarasa. Swoistą cytadelą był mur otaczający świątynię. Bronił go batalion niemiecki z Würzburga (Czerwonych Würzburgczyków). Feldmarszałek Daun zamierzał utworzyć nową linię obrony w oparciu o tę wieś, rozkazując bezczynnej piechocie austriackiej z centrum i prawego skrzydła zajęcie pozycji na północ od zabudowań.

Na wielkim ekranie
Fryderyk II na plakacie filmu z roku 1933

Im Kino
Friedrich II. auf dem Filmplakat von 1933

Zanim ściagnięto oddziały z własnego silnego prawego skrzydła, w rejonie Lutyni nastąpił już kryzys bitwy. Około godz. 15.30 na kościół uderzyły elitarne oddziały pruskie – 1. i 3. batalion gwardii, grenadierzy gwardii Retzowa¹⁷, regimenty Pannwitza, Münchowa i margrabiego Karola. We wsi trwały zacięte walki. Przeważający Prusacy, ponosząc ciężkie straty (zwłaszcza gwardia i regimenty Pannwitza i margrabiego), zdzieliły oddziały piechoty cesarskiej i zmusili ją

sechs Infanteriebataillonen auf. Dies war auf seine schmerzhaften Erfahrungen aus der von ihm geschlagenen Schlacht bei Mollwitz (1741) zurückzuführen, wo die österreichische Reiterei die unfähige preußische Kavallerie zerschlagen hatte¹⁵. Dank ihnen brachen die unkoordinierten Angriffe der österreichischen Reiterei, trotz ihrer Kühnheit, zusammen¹⁶. Die vereinsamte Württemberger und Bayrische Infanterie war nicht im Stande, ihre Stellungen zu halten und ergriff die Flucht. Zwischen den Preußen und Leuthen blieben nur zehn österreichische Bataillone, wovon drei in der ersten Linie standen. Die Stellungen der kaiserlichen Infanterie wurden direkt vom Süden und von der linken Flanke durch die Infanterie von Zieten angegriffen. Die zahlenmäßige Überlegenheit der preußischen Infanterie (6.000 Soldaten) und der starke Artilleriebeschuss haben die Österreicher zum Rückzug nach Leuthen gezwungen. Das österreichische Kommando verschob daraufhin, um Zeit zu gewinnen und möglichst viele Truppen des linken Flügels zu retten, zwei Reiterbrigaden des Generals Giovanni Battista Serbelloni vom Zentrum weg.

Serbelloni griff vom Norden nach Süden die linke Flanke der siegreichen preußischen Infanterie an. Der Angriff wurde selbstverständlich leicht zurückgeschlagen, wobei die Brigade des Generals Adolph Nikolas Bussow schwere Verluste erlitt. Diese Aufopferung der Bussowschen Reiter wurde von den Österreichern ausgenutzt, um die Infanteriereserve, die weit im Norden bei Nippern lagerte, zu verschieben. Die um 13.00 Uhr mobilisierte Infanterie des Generalleutnants

do opuszczenia wsi. Ta faza bitwy zakończyła się zdecydowanym sukcesem króla. Fryderyk II dostrzegał jednak niebezpieczeństwo ze strony niezaangażowanej jeszcze w walce silnej jazdy cesarskiej z centrum i prawego skrzydła (65 szwadronów) oraz z nadal pozostającej na wzgórzach na północ od Lutyni piechoty przeciwnika.

Już po zdobyciu kościoła i wsi przez Prusaków (ok. 16.30) dowódca jazdy cesarskiej generał Giuseppe Lucchesi d'Averna ruszył na czele owych 65 szwadronów do szaleńczego ataku na lewe skrzydło Prusaków pomiędzy Radakowicami i Lutynią. Król dysponował jednak silną, świeżą jazdą (55 szwadronów) oraz dodatkowo w drugiej linii 30 szwadronami lekkiej kawalerii. Atak cesarskich, podobnie jak poprzednie, załamał się w ogniu działa i kontratakach pruskiej kawalerii, a bohaterски Włoch zginął. Zapadający zmierzch kończył batalię. Na wiatracznym wzgórzu na północno-zachodnim krańcu Lutyni pruscy kawalerzyści zmasakrowali niedobitki piechoty cesarskiej, reszta Austriaków rzuciła się do panicznej ucieczki.

Bitwa rozpoczęta wczesnym rankiem dobijała kresu już po zmierzchu. Król pruski dotarł do Leśnicy, gdzie zajął kwaterę w tamtejszym pałacu. Straty obu stron były poważne. Prusacy utracili ponad 6 tys. ludzi, w tym było blisko 200 zabitych. Austriacy niemal 20 tys., z czego jednak 13 tys. stanowili wzięci do niewoli. Książę Karol zamierzał z reszkami armii przezimować na przedpolach Sudetów, wykorzystując do tego celu twierdę świdnicką. Ze względu jednak na całkowity upadek ducha swych żołnierzy zmuszony był do wycofania się aż do Czech.

Karl Lepold von Arenberg hat es im Lauf noch geschafft, südlich von Leuthen zu gelangen, und versuchte, den preußischen Angriff aufzuhalten. Unter schweren Verlusten wurde die Infanterie von Arenberg gezwungen, sich in das nördliche Dorfende zurückzuziehen. Die geschlagenen Truppen der österreichischen Infanterie von Nádasdy-Fogaras stellten sich in der Nähe der Leuthener Kirche auf. Eine eigentümliche Zita-delle bildete dabei die Mauer um die Kirche. Sie wurde von einem deutschen Bataillon aus Würzburg (Roth Würzburger) verteidigt. Feldmarschall Daun wollte eine neue Verteidigungslinie in Anlehnung an dieses Dorf bilden, indem er der tatenlosen österreichischen Infanterie aus dem Zentrum und dem rechten Flügel befahl, die Stellungen nördlich von den Gebäuden einzunehmen.

Bevor die Truppen vom eigenen starken rechten Flügel in die Nähe von Leuthen umgruppiert werden konnten, ist es bereits zur Krise der Schlacht gekommen. Um 15.30 Uhr griffen die elitären preußischen Truppen an – das I. und III. Bataillon Garde, Grenadiere der Garde von Rettzow¹⁷, die Regimenter von Pannwitz, Münchow und des Markgrafen Karl. Im Dorf dauerten die hitzigen Kämpfe an. Die überwiegenden Kräfte der Preußen dezimierten unter schweren Verlus-ten (besonders die Garde und die Regimenter von Pannwitz und des Markgrafen) die Truppen der kaiserlichen Infanterie und zwangen sie zum Rückzug aus dem Dorf. Diese Schlachtphase endete mit einem entscheidenden Erfolg des Königs. Friedrich II. bemerkte jedoch die Gefahr seitens der in den Kampf nicht engagierten star-ken kaiserlichen Reiterei vom Zentrum und dem

Konsekwencje lutyńskiej batalii

Fryderyk II zamierzał wykorzystać zwycięstwo i odzyskać stolicę Śląska. Dwa dni po bitwie pod Wrocławiem pojawiły się pierwsze oddziały pruskie. Komendant miasta odrzucił propozycje kapitulacji. Do 10 grudnia trwało ściaganie przez Prusaków ciężkiej artylerii z Brzegu, Koźla i Nysy. W nocy z 11 na 12 grudnia 5 batalionów pruskich obsadziło przedmieście oławskie, a w ciągu dnia następnych 6 batalionów piechoty opanowało kościół św. Mikołaja (dziś nieistniejący, przy ulicy Zachodniej), budując jednocześnie baterię artylerii. 13 grudnia artyleria pruska otworzyła ogień. Dwa dni później spowodował on eksplozję prochowni Bramy Piaskowej, a 16 grudnia magazynu w Bastionie Sakwowym (dziś Wzgórze Partyzantów). Szturm Prusaków miał nastąpić od strony tego bastionu. 18 grudnia obiegający byli 250 kroków od wałów miejskich. 19 grudnia uzgodniono warunki kapitulacji, a dzień później załoga austriacka poddała się na honorowych warunkach, opuszczając miasto przez Bramę Świdnicką.

Mimo tych sukcesów Fryderyk II nie był w stanie powstrzymać postępu armii swych przeciwników. W rękach austriackich pozostała nadal Świdnica. W zimie 1757/1758 roku Rosjanie zajęli Prusy Wschodnie i poprzez tereny Rzeczypospolitej posuwali się ku Odrze. Mimo początkowego optymizmu króla następny rok nie zapowiadał zasadniczej zmiany układu sił. Za głównego przeciwnika Fryderyk uważały Marię Teresę. W ramach kampanii 1758 roku planował podjęcie

rechten Flügel (65 Schwadronen) und der immer noch auf den Hügeln nördlich von Leuthen wartenden gegnerischen Infanterie.

Bereits nach der Eroberung der Kirche und des Dorfes durch die Preußen (um 16.30 Uhr) ging der Anführer der kaiserlichen Reiterei, General Giuseppe Lucchesi d'Averna, an der Spitze dieser 65 Schwadronen zu einem tollkühnen Angriff auf das linke Flügel der Preußen zwischen Radaxdorf und Leuthen über. Der König verfügte jedoch über eine frische Reiterei (55 Schwadronen) und zusätzlich in der zweiten Linie über 30 Schwadronen leichter Kavallerie. Der Angriff der Kaiserlichen brach, ähnlich wie die früheren Stürme, im Feuer der Kanonen und im Gegenangriff der preußischen Kavallerie zusammen, wobei der heldenhafte Italiener auf dem Schlachtfeld blieb. Die anbrechende Dämmerung beendete die Bataille. Auf dem Windmühlenhügel, am nordwestlichen Ende Leuthens, haben die preußischen Kavalleristen die Überreste der kaiserlichen Infanterie vernichtet, der Rest der Österreicher ergriff panisch die Flucht.

Die am frühen Morgen begonnene Schlacht endete gleich nach der Dämmerung. Der preußische König ging nach Deutsch Lissa, wo er in dem dortigen Palais Quartier bezog. Die Verluste der beiden Seiten waren groß. Die Preußen büßten über 6.000 Mann ein, wovon fast 200 gefallen sind. Die Österreicher verloren fast 20.000 Soldaten, wovon jedoch 13.000 gefangen genommen wurden. Herzog Karl beabsichtigte, mit den Überresten der Armee im Sudetenvorland zu überwintern und als Quartier die Schweidnitzer Festung zu benutzen. Wegen der vollständigen

ofensywy z terenu Dolnego Śląska na Morawy, by tam doprowadzić do decydującej bitwy z armią cesarską i zmusić wreszcie Marię

Kościół św. Józefa w Lutyni

Drogę do kościoła otwiera renesansowa brama, którą sforsowali żołnierze Fryderyka II

St. Joseph-Kirche in Leuthen

Der Weg in die Kirche beginnt mit einem Renaissancetor, das von Soldaten Friedrichs II. forciert worden ist

Teresę do zawarcia pokoju. Górnego Śląska miał być obsadzony przez wydzielony korpus von Zieten. Preludium do ofensywy stało się zdobycie przez Prusaków Świdnicy (19 kwietnia

Mutlosigkeit seiner Soldaten musste er sich jedoch nach Böhmen zurückziehen.

Konsequenzen der Leuthener Schlacht

Friedrich II. hatte vor, den Sieg zu benutzen und die Hauptstadt Schlesiens wiederzugewinnen. Zwei Tage nach der Schlacht waren bereits die ersten preußischen Truppen vor Breslau. Der Stadtcommandant lehnte die Kapitulationsvorschläge ab. Bis zum 10. Dezember wurde die schwere Artillerie der Preußen aus Brieg, Kosel und Neiße zusammengezogen. In der Nacht vom 11. auf den 12. Dezember besetzten fünf preußische Bataillone die Ohlauer Vorstadt, tagsüber eroberten sechs Infanteriebataillone die Nikolaivorstadt (in der heutigen ul. Zachodnia, existiert nicht mehr) und bauten gleichzeitig ein Artilleriegeschütz auf. Am 13. Dezember hat die preußische Artillerie das Feuer eröffnet. Zwei Tage später führte die Beschießung zur Explosion des Pulvermagazins im Sandtor und am 16. Dezember des Magazins in der Sackbastion (heute Partisanenhügel - Wzgórze Partyzantów). Der preußische Sturm war auf der Höhe dieser Bastion geplant. Am 18. Dezember waren die Belagerer 250 Schritte vom Stadtwall entfernt. Am 19. Dezember handelte man die Kapitulationsbedingungen aus, einen Tag darauf ergab sich die österreichische Mannschaft unter ehrenvollen Bedingungen und verließ die Stadt durch das Schweidnitzer Tor.

Trotz dieser Erfolge war Friedrich II. nicht imstande, den Marsch der gegnerischen Truppen

Warowny kościół

Wzniesiony w 1608 roku mur obronny wokół świątyni liczył niespełna 3 m wysokości. Mógł odstraszyć rabusiów, bandy żołnierzy deserterów, ale w przypadku oblężenia przez regularną armię mógł dać jedynie krótkotrwałą osłonę. Z myślą o bardziej skutecznym rażeniu atakujących obwarowania zaopatrzono w zaokrąglone basteje

Befestigte Kirche

Die 1608 um das Tempel gebaute Schutzmauer war nicht mal 3 Meter hoch. Sie konnte etwa die Räuber, Banden von desertierten Soldaten abschrecken, im Fall von Belagerung durch regelmäßige Armee konnte sie aber nur kurz begrenzten Schutz leisten. Um die Angreifenden effektiver beschießen zu können hat man die Befestigungen mit runden Rondellen versehen

1758). Po tym sukcesie główne siły pruskie pod wodzą króla ruszyły na Morawy i rozpoczęły oblężenie Olomuńca. Podobnie jak w czasie poprzednich wypraw do Czech, w „małej wojnie” sukces był po stronie austriackiej. Paraliż na liniach komunikacyjnych doprowadził Fryderyka do odwrotu przez Czechy na Śląsk (czerwiec 1758).

Wymowna pamiątka roku 1757

W ścianie kościoła parafialnego w Lutyni znajduje się wymowny znak najbardziej dramatycznego epizodu w jego dziejach: kula armatnia

Eine viel sagende Erinnerung an das Jahr 1757

In der Mauer der Pfarreikirche steckt ein viel sagendes Zeichen der am meisten dramatischen Episode aus ihrer Geschichte: eine Kanonenkugel

aufzuhalten. Nach wie vor blieb Schweidnitz in österreichischen Händen. Im Winter 1757/58 haben die Russen Ostpreußen erobert und marschierten durch polnisches Staatsgebiet auf die Oder zu. Trotz des anfänglichen Optimismus des Königs brachte das folgende Jahr keine grundsätzliche Veränderung in der Machtverteilung mit sich. Für seinen Hauptfeind hielt Friedrich Maria Theresia. Für den Feldzug des Jahres 1758 plante er eine Offensive in Mähren, um dort eine entscheidende Schlacht gegen die kaiserliche Armee zu schlagen und Maria Theresia endlich zum Frieden zu zwingen. Oberschlesien sollte durch ein ausgesondertes Korps des von Zieten besetzt werden. Ein Vorspiel zu dieser Offensive bildete die Eroberung der Stadt Schweidnitz durch die Preußen am 19. April 1758. Nach diesem militärischen Erfolg zogen die preußischen Hauptstreitkräfte unter der Führung des Königs nach Mähren und eröffneten die Belagerung von Olmütz. Ähnlich wie auf früheren Feldzügen nach Böhmen, ist der Erfolg im „Kleinkrieg“ auf der öster-

Ocena bitwy

Bitwa pod Lutynią zniweczyła osiągnięcia Austriaków z kampanii 1757 roku. Jeszcze w tym samym miesiącu Prusacy odzyskali stolicę Śląska – Wrocław, a w następnym roku również Świdnicię. Nie osłabiło to jednak determinacji Marii Teresy i jej rosyjskiej sojuszniczki Elżbiety. Fryderyk II nie zrealizował swego podstawowego celu – zawarcia pokoju.

W dziejach wojskowości europejskiej Lutynia zajmuje jednak miejsce szczególne. Mimo przewagi liczebnej przeciwników Fry-

derykowi II udało się odnieść całkowity sukces. Osiągnął to dzięki przerzuceniu swych głównych sił na prawe skrzydło. Skłoceni i nieudolni wodzowie cesarscy nie byli w stanie przegrupować swych oddziałów. Kolejne nieskoordynowane kontrataki załamywały się w ogniu piechoty pruskiej i odporności kawalerii fryderyckiej.

reichischen Seite geblieben. Die ständigen Behinderungen auf den Kommunikationswegen zwangen Friedrich zum Rückzug durch Böhmen nach Schlesien (Juni 1758).

Die Beurteilung der Schlacht

Die Schlacht bei Leuthen machte die österreichischen Erfolge des Feldzugs von 1757 zunichte. Noch im selben Monat haben die Preußen die schlesische Hauptstadt Breslau und im folgenden

Jahr auch Schweidnitz zurückerobern. Diese Misserfolge hemmten jedoch nicht die Entschlossenheit Maria Theresias und seiner russischen Verbündeten Elisabeth. Friedrich II. hat sein Hauptziel, den Friedensschluss, nicht erlangt.

In der Geschichte des europäischen Militärwesens nimmt Leuthen jedoch einen besonderen Platz ein. Trotz der zahlenmäßigen Überlegenheit der Gegner ist es Friedrich II. gelungen, einen glänzenden Sieg zu erringen. Er erreichte ihn dank der Verschiebung seiner Hauptkräfte auf den rechten Flügel. Die entzweiten und unfähigen kaiserlichen Anführer waren nicht imstande, ihre Truppen umzugruppieren. Weitere, unkoordinierte Gegenschläge brachen im Feuer der preußischen Infanterie und an der Widerstandskraft der Kavallerie Friedrichs II. zusammen.

Als Vorbilder für diese Schlachtführung dienten dem preußischen König die thebanische,

Zamek w Leśnicy

Tu, ledwie parę kilometrów od Lutyni, Fryderyk II fetował wiktorię

Schloss in Deutsch Lissa

Hier, nur einige Kilometer von Leuthen entfernt, feierte Friedrich II. seinen Sieg

Wzorem dla króla pruskiego był tebański szyk skośny Epaminondasa (IV w. p.n.e.) oraz sztuka dowodzenia macedońskich królów Filipa II i Aleksandra Wielkiego¹⁸. Stosowali oni w sposób skrajny zasadę ekonomii sił – zmasowania swoich wojsk na prawym skrzydle i wysunięcia tego ugrupowania do przodu. Pozostała część wojowników ustawionych w centrum i na lewym skrzydle wchodziła do walki z opóźnieniem, dla tego szyk przybierał ukośny kształt – stąd nazwa tej taktyki¹⁹.

Pod Lutynią Fryderyk II zdecydował się na zmasowanie niemal całej swej armii na prawym skrzydle, co przyniosło spodziewany efekt – armia austriacka została wyeliminowana jako licząca się siła do początku 1758 roku. Mimo ogólnej przewagi sprzymierzonych bitwa pod Lutynią dla Fryderyka II musiała się zakończyć zwycięstwem – było to dlań jedynym ratunkiem przed klęską²⁰.

Dla oficerów XVIII- i XIX-wiecznej Europy manewr lutyński stał się przedmiotem podziwu, a sztuka dowodzenia Fryderyka II tematem studiów. Wiele miejsca poświęcił mu w swych pracach historyczno-strategicznych jeden z najwybitniejszych teoretyków wojskowych doby nowożytnej Carl von Clausewitz²¹. Również szef niemieckiego Wielkiego Sztabu Generalnego feldmarszałek Alfred von Schlieffen w swym poszukiwaniu swoistego „kamienia filozoficznego” sztuki wojennej poświęcił Fryderykowi II sporo miejsca, samą zaś Lutynię potraktował jako

sog. schiefe Schlachtordnung des Epaminondas (4. Jh. v. Chr.) und die Führungskunst der makedonischen Könige Philipps II. und Alexanders des Großen¹⁸. Sie haben die Regel der Kräfteverteilung, die in der Zusammenziehung ihrer Truppen auf dem rechten Flügel und der Verschiebung dieser Gruppierung nach vorne zum Ausdruck kam, radikal befolgt. Der Rest der Kämpfer im Zentrum und am linken Flügel gelangte verspätet in den Kampf, weshalb die Ordnung eine schiefe Form annahm und so der gesamten Taktik den Namen gab¹⁹.

Bei Leuthen entschied sich Friedrich II., fast seine ganze Armee am rechten Flügel zusammenzuziehen, was auch das erwartete Ergebnis brachte und die österreichische Armee bis Anfang 1758 als bedeutende Kraft ausschaltete. Trotz der allgemeinen Überlegenheit der Verbündeten musste die Schlacht bei Leuthen für Friedrich II. mit einem Sieg enden, was für ihn die einzige Rettung vor dem Niedergang war²⁰.

Für die europäischen Offiziere des 18. und 19. Jh.s war das Leuthener Manöver Gegenstand der Bewunderung, und die Führungskunst Friedrichs II. ein Studienthema. Viel Platz hat ihm in seinen historisch-strategischen Arbeiten einer der bedeutendsten Militärtheoretiker der Neuzeit, Carl von Clausewitz, gewidmet²¹. Auch der Chef des deutschen Generalstabes, Feldmarschall Alfred von Schlieffen, beschäftigte sich bei seiner Suche nach dem eigentümlichen „Philosophenstein“ der Militärkunst oft mit Friedrich II., und Leuthen

przykład *bitwy zniszczenia* w kształcie niemal odpowiadającym starożytnym Kannom²², a więc niedościgłemu wzorowi otoczenia i zniszczenia dwukrotnie silniejszego przeciwnika²³. Choć niektórzy pisarze wojskowi zdecydowanie odrzucali podobieństwo do Kann, to kojarzyli dowodzenie Fryderyka II ze sztuką dowódczą cesarza Napoleona²⁴.

Niemal w przededniu II wojny światowej nawet polscy pisarze wojskowi wysoko oceniali kunszt pruskiego króla. Znakomity pisarz płk Stanisław Rola-Arciszewski, komentując bitwę pod Lutynią, stwierdził wprost: „historia daje niewiele przykładów druzgocącej porażki tak wielkiej przewagi [tj. austriackiej – J.M.]”²⁵. Inny z przedwojennych polskich teoretyków myśli wojskowej, ppłk Stefan Mossor, wyraził również pozytywną opinię o kunszcie wojennym króla pruskiego – „jednym z tych wodzów, i bieżą najwybitniejszym, był Fryderyk Wielki. Wykowany w tradycjach sztywnych, wymuszanych szyków wojskowych swojej epoki, nie zmienił ich istoty, bo tak jak Miltiades [zwycięzca spod Maratonu – J.M.] prawdopodobnie był zanadto z nimi zżyty, aby w pełni ocenić niebezpieczeństwo ich drewnianego układu. Pozostawił więc w spokoju zasadniczą formę szyku linearnego, ale ożywił go dwoma czynnikami, mającymi swoje źródło w sile rozumu i charakteru wielkiego króla: po pierwsze, przywrócił wojsko (przede wszystkim kawalerii) – zarówno perswazją, jak i drakońskimi środkami – zamarły zupełnie za jego czasów **impet** natarcia: po wtóre, dążył z całą jasnością myśli i żelazną konsekwencją do zapewnienia sobie za-

selbst betrachtete er als Beispiel einer *Zerstörungsschlacht*, in ihrer Form fast dem antiken Cannae²² gleich, also einem unerreichbaren Muster von Umzingelung und Zerschlagung des doppelt so starken Gegners²³. Obwohl einige Militärhistoriker die Ähnlichkeit der Schlacht bei Leuthen mit Cannae bezweifeln, assoziieren sie die Führung Friedrichs II. mit der Führungskunst des Kaisers Napoleon²⁴.

Fast am Vortag des Zweiten Weltkrieges haben sogar polnische Militärtheoretiker die Führungskunst des preußischen Königs hoch eingeschätzt. Der bedeutende Autor, Oberst Stanisław Rola-Arciszewski, hat in dem Leuthen gewidmeten Abschnitt festgestellt: „Die Geschichte bietet wenige Beispiele für eine niederschmetternde Niederlage einer solch überlegenen Kraft [d.h. der österreichischen – J.M.]“²⁵. Ein anderer polnischer Militär der Vorkriegszeit, Oberstleutnant Stefan Mossor, beurteilte die Kampfkunst des preußischen Königs ebenfalls positiv: „Einer dieser Anführer, vielleicht der bedeutendste, war Friedrich der Große. In der Tradition der steifen, exerzierten Ordnungen seiner Epoche erzogen, änderte er nichts an ihrem Wesen, weil er mit ihnen wahrscheinlich, ähnlich wie Miltiades [der Sieger bei Marathon – J.M.], zu sehr vertraut war, um die von ihnen ausgehende Gefahr richtig zu beurteilen. Er ließ also die generelle Form der Linearordnung unberührt, belebte sie jedoch mit zwei Faktoren, die ihren Ursprung im Scharfsinn und in der Charakterstärke des großen Königs haben: erstens, er hat in der Armee (vor allem in der Kavallerie) – sowohl durch Zureden als auch durch drakonische Mittel – den zu seiner Zeit völlig er-

wsze najbardziej wydajnego **kierunku** uderzenia” (podkreślenia oryginału)²⁶.

Dla społeczeństwa pruskiego Lutynia, podobnie jak bitwy pod Rossbach, Pragą i Strzegomiem (1745), była jednym z najważniejszych elementów legendy armii pruskiej i jej wodza Fryderyka II. Dla obecnych mieszkańców Śląska batalia ta jest jedną z dwóch bitew²⁷ stoczonych w otwartym polu pod Wrocławiem, obu będących częścią wielkiej, pierwszej w dziejach wojny światowej.

loschenen **Schwung** der Offensive wiederhergestellt; zweitens, er strebte bewusst und konsequent nach Sicherung der stets ergiebigsten **Richtung** des Vorstoßes” (Hervorhebungen im Originaltext)²⁶.

Für die preußische Bevölkerung war Leuthen, neben den Schlachten bei Roßbach, Prag und Striegau (1745), eines der wichtigsten Bestandteile der Legende von der preußischen Armee und ihrem Anführer Friedrich II. Für die heutigen Bewohner Schlesiens war diese Bataille eine von zwei Schlachten²⁷, die in der Nähe von Breslau im offenen Feld geschlagen wurden, und eine Episode innerhalb des ersten großen „Weltkrieges“ in der Geschichte.

Przypisy

Pamięć

¹ O wadze tego zwycięstwa w historii niemieckiej wojskowości zob. np. Gerhard Papke, *Abschnitt I. Von der Miliz zum Stehenden Heer. Wehrwesen im Absolutismus*, [w:] *Deutsche Militärgeschichte in sechs Bänden 1648–1939*, red. Gerhard Papke i Wolfgang Petter, t. 1, München 1983, s. 27; oraz Volkmar Regling, *Abschnitt IX. Gründzuge der militärischen Landkriegsführung*, [w:] *ibidem*, t. 6, München 1983, s. 48 i n., 51, 56–58.

² Dzieje Lutyni zyskały niedawno pierwsze monograficzne opracowanie: Jadwiga Rybacka, *Historia Lutyni*, Lutynia 2001, z którego korzystamy w omówieniu kultywowania w miejscowości pamięci o bitwie. W sprawie najdawniejszych poświadczonych źródłowych Lutyni zob. też Rościsław Żerelik, *Jan de Schellendorf. Z dziejów falszerstw na średniowiecznym Śląsku*, Śląski Kwartalnik Historyczny „Sobótka”, t. 44, 1989, z. 2, s. 222–223; Stanisław Rosik, *W kręgu najdawniejszego świadectwa*, [w:] *Lutynia. Współczesność i tradycja*, red. Mieczysław Cenin, Miękinia 2004, s. 63–66.

³ Jerzy Rozpedowski, *Warowne kościoły w Jaszczotlu, Lutyni i Żurawinie*, Wrocław 1957.

⁴ Zob. np. Norbert Conrads, *Schlussbetrachtung*, [w:] *Deutsche Geschichte im Osten Europas. Schlesien*, red. Norbert Conrads, Berlin 1994, s. 695–696.

⁵ O tej „polityce historycznej” władz PRL-u na przykładzie Oleśnicy zob. Wojciech Mrozowicz, Przemysław Wiszewski, *Oleśnica od czasów najdawniejszych po współczesność*, Oleśnica 2006, s. 243.

⁶ Jakub Tyszkiewicz, *Dolny Śląsk po 1989 r.*, [w:] *Dolny Śląsk. Monografia historyczna*, red. Wojciech Wrzesiński, Wrocław 2006, s. 769–770.

⁷ Szerzej w tej sprawie w dalszej części niniejszej publikacji, s. 30–31.

Bitwa

¹ Tło europejskie wojny siedmioletniej w: Emmanuel Rostworowski, *Wojny kolonialne i wojna siedmioletnia*, [w:] *idem, Historia po wszechnia. Wiek XVIII*, Warszawa 1977, s. 504–524. Tło niemieckie: Władysław Czapliński, *Odwrócenie przynierzy. Wojna siedmioletnia*, [w:] Władysław Czapliński, Adam Galos, Waclaw Korta, *Historia Niemiec*, Wrocław 1981, s. 403–409. Tło śląskie i dolnośląskie: Józef Andrzej Gierowski, *Wojny śląskie*, [w:] *Historia Śląska*, t. I, cz. III, *Od końca XVI w. do r. 1763*, pod red. Karola Maleczyńskiego, Wrocław 1963, s. 505–524; Peter Baumgart, *Schlesien als eigenständige Provinz im altpreußischen Staat (1740–1806)*, [w:] *Deutsche Geschichte im Osten Europas. Schlesien*, red. Norbert Conrads, Berlin 1994, s. 346–405; Gabriela Wąs, *Wojna siedmioletnia 1756–1763. Od widna klęski do konsolidacji pruskiego panowania nad Śląkiem*, [w:] *Historia Śląska*, pod red. Marka Czaplińskiego, Wrocław 2002, s. 228–231; Jerzy Maroń, *W pożarze wojen śląskich*, [w:] *Dolny Śląsk. Monografia historyczna*, pod red. Wojciecha Wrzesińskiego, Wrocław 2006, s. 249–254. Nadal zachowuje znaczną wartość dzieło Colmara Grünhagena, *Schlesien unter Friedrich des Grossen*, Bd. 2, 1756–1786, Breslau 1892 oraz klasyczna biografia Fryderyka II pióra Reinholda Kosera, *Friedrich der Große*, Stuttgart-Berlin 1913, Bd. 2, s. 347–562 (wojna siedmioletnia).

² Carl von Clausewitz, *Historische Materialien zur Strategie. Strategische Beleuchtung mehrerer Feldzüge von Sobieski, Münich, Friedrich dem Grossen und dem Herzog Carl Wilhelm Ferdinand von Braunschweig und andere historische Materialien zur Strategie*, Berlin 1863, s. 41.

³ Pojęcie *wymiar strategiczny* odnosi się do działań wojennych w skali wojny lub dłuższych okresów walk – kampanii. W XVIII stuleciu kampanie trwały do pół roku. W 1757 roku na czesko-niemieckim teatrze działań wojennych można wyróżnić dwie – czeską – zakończoną Kolinem i lutyńską (Rossbach i Lutynia), zakończoną odzyskaniem Wrocławia przez Fryderyka II.

⁴ Przygotowanie tej kampanii stało się inspiracją dla szefa pruskiego Wielkiego Sztabu Generalnego Helmutha von Moltke st. O planowaniu i przygotowaniu kampanii 1866 roku por. Jerzy Maroń, *Śląsk w konfliktach zbrojnych w Europie Środkowej od X do XX wieku*, Śląski Labirynt Krajoznawczy, t. 2, 1990, s. 165–175; *idem, Operacyjna rola Górnych Łużyc*, [w:] *Górne Łużyce na przestrzeni wieków*, w druku. Tamże podstawowa literatura.

⁵ Carl von Clausewitz, *op. cit.*, s. 43. W języku polskim ukazała się ostatnio bardzo dobra monografia kampanii czeskiej 1757 roku: Robert Kisiel, *Praga 1757*, Warszawa 2003.

⁶ Pojęcie *wymiar operacyjny* odnosi się do działań w skali niższej niż strategiczna. Działania operacyjne można rozumieć jako koordynację i zespolenie w czasie i przestrzeni działań kilku grup wojska.

⁷ Podstawową jednostką obliczeniową armii w XVIII wieku były dla piechoty bataliony (etatowo 600–800 żołnierzy), a dla jazdy szwadrony (etatowo 100–200 jeźdźców). W trakcie działań na polu walki łączono je w brygady piechoty (4–6 batalionów) i jazdy (do 10–12 szwadronów). Szerzej w języku polskim o wojskowości pruskiej, austriackiej i saskiej doby wojen śląskich: Robert Kisiel, *Strzegom-Dobromierz 1745*, Warszawa 2001, s. 25–66.

⁸ Huzarzy, lekka jazda wywodząca się z Węgier, uzbrojona w szable i pistolety, umundurowana na wzór stroju węgierskiego z charakterystycznymi kurtkami – dolmanami, byli obecni w większości armii europejskich drugiej połowy XVIII i w XIX wieku. Huzarzy przeznaczeni byli do prowadzenia „małej wojny” (szarpańia przeciwnika), rozpoznania i pościgu. W czasie wojny siedmioletniej w armii pruskiej było 9 pułków huzarów (po ok. 1500 ludzi), w austriackiej 6 (Genrich Otto Richard von Briks, *Primečanija k „Istoriǐ konnicy” Denisona* [Heinrich Otto Richard von Brix, *Uwagi do „Historii jazdy” Denisona*], Moskwa 2001 (I wyd. niem. 1879), s. 165).

⁹ Oddziały formowane ze Słowian południowych, głównie Chorwatów, bardzo ruchliwe, walczyły zarówno konno, jak i pieszo, przeznaczone były do „małej wojny”, słynęły z rabunków i okrucieństwa.

¹⁰ Trójkątne dzieło obronne budowane pomiędzy bastionami (pięciokątnymi budowlami wysuniętymi przed linię wałów) w celu obrony prostych odcinków wałów, tzw. Kurtyn.

¹¹ Najniższy wymiar walki zbrojnej. W XVIII i XIX stuleciu odnoszący się do działań bezpośrednio poprzedzających starcie wojsk i ich ustawnienie oraz walkę na polu bitwy.

¹² Podstawowa literatura: *Die Kriege Friedrichs des Grossen*, hrsg. v. Grossen Generalstabe, Abteilung für Kriegsgeschichte, Bd. 3. *Der Siebenjährige Krieg 1756–1763*, Bd. 2, Berlin 1901, i Beilagen nr 1–4. Najnowszy stan badań: Christopher Duffy, *Prussia Glory. Rossach and Leuten 1757*, Chicago 2003. W języku polskim nie ma do tej pory opracowania monograficznego tej bitwy.

¹³ Oddziały ochotnicze (również konne), świetnie strzelające, nadające się szczególnie do rozpoznania i „małej wojny”.

¹⁴ Kirasjerzy – w armiach europejskich XVIII i XIX wieku najczęstsza jazda uzbrojona w pałasze (prosta jednosieczna broń), pistolety, nosząca na piersiach zbroję (tzw. kirys, stąd nazwa). Do służby dobierano wysokich i silnych mężczyzn oraz odpowiednie konie. Dragoni, pierwotnie w XVI stuleciu konna piechota, w niektórych armiach europejskich (Rosja, Prusy, Austria, Francja) stanowili podstawową masę jazdy regularnej. Uzbrojeni w szable lub pałasze, pistolety i karabinki kawaleryjskie. Wypełniali lukę pomiędzy ciężkozbrojnymi kirasjerami a lekką, nieregularną jazdą – lekkokonnymi, huzarami, Kroatami, kozakami czy później polskimi ułanami (lancą, szabłą, rogaływką i polską kurtką ułańską). W armii pruskiej w tym okresie było 13 pułków kirasjerów (w tym gwardii) i 12 dragonijskich, w armii cesarskiej 18 pułków kirasjerskich i 11 dragonijskich (Genrich Otto Richard von Briks, *op. cit.*, s. 164 i n., 170).

¹⁵ Jerzy Maroń, *W 250-lecie bitwy pod Małujowicami, „Śląski Labirynt Krajoznawczy”*, t. 2, 1991, s. 59–63, tam podstawowa literatura.

¹⁶ Dżordż T. Denison, *Istoria konnicy* (George T. Denison, *Historia jazdy*), Moskwa 2001, t. 1, s. 299 (I wyd. ang. 1877).

¹⁷ We wszystkich armiach europejskich tego okresu gwardia stanowiła ich elitę. Szczególnie starannie dobierano do niej mężczyzn. Często (np. w Rosji) regimenty gwardyjskie traktowane były jako szkoły oficerskie dla przyszłych dowódców. Grenadierzy występowali zarówno w gwardii, jak i w oddziałach zwykłej piechoty. Byli to najwyżsi i najlepsi żołnierze. Wyróżniali się wysokimi wąskimi czapkami (w miejsce trójgraniastych kapeluszy), gdyż niegdyś (w XVII stuleciu) ułatwiały im przewieszenie karabinów przez plecy dla rzucenia granatem ręcznym. W XVIII stuleciu z dawnego przeznaczenia pozostała im tylko nazwa i odmienny strój. Grenadierzy gwardii pruskiej stanowili więc elitę piechoty Fryderyka II.

¹⁸ „Źródłem frydrycjańskiej myśli operacyjnej jest Leuktura [obecnie stosujemy nazwę Leuktury – J.M]. A Leuktura wytycza już

ściśle oznaczony kierunek rozwoju, który prowadzi do prototypu działań napoleońskich, jakim jest Mantinea”, Stanisław Rola-Arciszewski, *Sztuka dowodzenia na zachodzie Europy*, Warszawa 1934, s. 315. Bitwy pod Leukturami (371 p.n.e.) oraz Mantineą (362 p.n.e.) zakończyły się zwycięstwem Tebańczyków. Wódz tebański Epaminondas zastosował w nich szyk skośny przeciw równomierne ustawionym wojownikom przeciwnika. Podobnie uważały przedwojenny znakomity sowiecki teoretyk Aleksander Świeczin – Aleksander A. Świezin, *Istorija wojskowego isskustwa (Historia sztuki wojennej)*, Moskwa-Leningrad 1928, t. I, s. 253, 254.

¹⁹ O wpływie wojskowości tebańskiej na Filipa II i jego dowodzeniu por. Nicholas Geoffrey L. Hammond, *Filip Makedoński*, Poznań 2002 (I wyd. ang. 1994), s. 29, 40, 50 i n., 200–203. O sztuce dowódczej Aleksandra Wielkiego: Peter Green, *Aleksander Wielki*, Warszawa 1978 (I wyd. ang. 1970), s. 263–267 (bitwa pod Gaugamelą 331 p.n.e.); Edward Dąbrowska, *Gaugamela 331 p.n.e.*, Warszawa 1988, s. 91–108; Nicholas Geoffrey L. Hammond, *Geniusz Aleksandra Wielkiego*, Poznań 2000 (I wyd. ang. 1994), s. 111–114 (bitwa pod Gaugamelą 331 p.n.e.).

²⁰ Carl von Clausewitz, *op. cit.*, s. 57.

²¹ *Ibidem*, s. 25–214.

²² Bitwa pod Kannami (łac. Cannae), do której doszło 2 sierpnia 216 r. p.n.e. w czasie II wojny punickiej (218–201 p.n.e.), stoczona pomiędzy armią kartagińską (32 tys. ciężkiej piechoty, 8 tys. lekkozbrojnej, 3,5 tys. lekkiej jazdy i 6,5 tys. ciężkiej) Hannibala a rzymską (w polu 55 tys. ciężkozbrojnej piechoty, 15 tys. lekkozbrojnych i 7 tys. jazdy, w obozie ok. 10 tys. piechoty) dowodzoną przez Lucjusza Emiliusza Paulusa i Gajusza Terencjusza Warrona. Dowodzący 2 sierpnia konsul Warron zaplanował bezpośredni atak gęsto ustawionych ciężkozbrojnych legionistów na znacznie słabszą piechotę Hannibala (Celtów i Iberów). Liczył na przewagę liczebną. Mimo to Hannibal początkowo rozbił jazdę rzymską umieszczoną na skrzydłach, a następnie zaatakował masę ciężkozbrojnej piechoty ze skrzydeł ciężkozbrojną piechotą libijską i od tyłu jazdę, doprowadzając do rzezi Rzymian (ok. 40–50 tys. zabitych i do 30 tys. jeńców); Hans Delbrück, *Geschichte der Kriegskunst im Rahmen der politischen Geschichte*, Th. I, *Das Alterthum*, Berlin 1964 (I wyd. Berlin 1900), s. 338–346, za nim Janusz Sikorski, *Kanny 216 p.n.e.*, Warszawa 1984, s. 79. Najnowsza literatura: Serge Lancel, *Hannibal*, Warszawa 2001 (I wyd. franc. 1995), s. 165, 167, 169; Krzysztof Kęciek, *Wojna Hannibala*, Warszawa 2005, s. 235 i n., 241 i n., 266 i n. Podstawowa literatura przedmiotu u Kęcieka i Lancela.

²³ Alfred von Schlieffen, *Cannae*, Fort Leavenworth 1931, s. 5 i n. Korzystam z przedwojennej edycji amerykańskiej przygotowanej przez Command and General Staff School (obecnie Command and General Staff College) w Fort Leavenworth, czyli akademii dowódco-sztabowej wojsk lądowych USA.

²⁴ Stanisław Rola-Arciszewski, *op. cit.*, s. 314: „wszystkie te operacje [działania Fryderyka II – J.M.] są jednak w stylu Marengo, Ulm, Jena [wielkie zwycięstwa Napoleona – przyp. J.M.], a nie mają nic wspólnego z cechami Kann”.

²⁵ Stanisław Rola-Arciszewski, *op. cit.*, s. 314. Przez wiele lat badacze zbyt wysoko oceniali przewagę wojsk austriackich pod Lutynią i tak feldmarszałek Alfred von Schlieffen szacował stosunek sił na 65 do 35 tys. (Alfred von Schlieffen, *op. cit.*, s. 5), a najwybitniejszy niemiecki historyk wojskowości Hans Delbrück na 60–66 tys. do 40 tys. (Hans Delbrück, *Geschichte der Kriegskunst im Rahmen der politischen Geschichte*, Th. 4. *Die Neuzeit*, Berlin 1920, s. 400). Za Delbrückiem wielkości te przyjęli m.in. sowieccy pisarze wojskowi, np. Aleksander A. Strokov, *Istorija wojskowego isskustwa. Rabovludenije i feodalnoe obščestvo (Historia sztuki wojennej. Społeczeństwo niewolnicze i feudalne)*, Moskwa 1955, s. 525 (60 do 40 tys.). Polski biograf króla przyjął raczej górny szacunek Delbrücka – 39 tys. Prusaków wobec 65 tys. cesarskich; Stanisław Salmonowicz, *Fryderyk II*, Wrocław 1981, s. 78. Ostatnie badania obniżają przewagę Austriaków – ok. 55 tys. przeciw 39 tys., por. Christopher Duffy, *op. cit.*, s. 130, 134 i n.

²⁶ Stefan Mossor, *Sztuka wojenna w warunkach nowoczesnej wojny*, Warszawa 1986 (I wyd. 1938), s. 353. Autor tych słów, ówczesny podpułkownik, po II wojnie światowej generał dywizji, należał wespół z płk. Stanisławem Rola-Arciszewskim i generalem dywizji Władysławem Sikorskim do grupy najwybitniejszych polskich teoretyków wojskowych.

²⁷ Pierwsza stoczona na przedpolu Wrocławia 21 listopada 1757 roku.

Anmerkungen

Gedächtnis

¹ Über die Bedeutung dieses Sieges in der Geschichte des deutschen Militärwesens siehe z. B. Gerhard Papke, *Abschnitt I. Von der Miliz zum Stehenden Heer. Wehrwesen im Absolutismus*, [in:] *Deutsche Militärgeschichte in sechs Bänden 1648-1939*, hg. von Gerhard Papke und Wolfgang Petter, Bd. 1, München 1983, S. 27 und Volkmar Regling, *Abschnitt IX: Gründzuge der militärischen Landkriegsführung*, [in:] *Ebd.*, Bd. 6, München 1983, S. 48f., 51, 56-58.

² Die Geschichte Leuthens hat neulich ihre erste monographische Beschreibung erhalten: Jadwiga Rybacka, *Historia Lutyni [Geschichte Leuthens]*, Lutynia 2001, die wir bei der folgenden Besprechung der Kultivierung der Erinnerung an die Schlacht in der Ortschaft benutzen. Zu den ältesten Quellenzeugnissen von Leuthen siehe auch Rostislav Žerelik, *Jan de Schellendorf. Z dziejów falsoverstwa na średniowiecznym Śląsku* [Johann von Schellendorf. Aus der Fälschungsgeschichte im mittelalterlichen Schlesien], in: Śląski Kwartalnik Historyczny „Sobótka”, 44 (1989), S. 222-223; Stanisław Rosik, *W kręgu najdawniejszego świadectwa [Zu den ältesten Zeugnissen]*, [in:] *Lutynia. Współczesność i tradycja [Leuthen. Gegenwart und Tradition]*, hrsg. von Mieczysław Cenin, Miękinia 2004, S. 63-66.

³ Jerzy Rozpedowski, *Warowne kościoły w Jaszkołtu, Lutyni i Żurawinie [Befestigte Kirchen in Jäschkittel, Leuthen und Rothsünder]*, Wrocław 1957.

⁴ Siehe z. B. Norbert Conrads, *Schlussbetrachtung* [in:] *Deutsche Geschichte im Osten Europas. Schlesien*, hg. von Norbert Conrads, Berlin 1994, S. 695-696.

⁵ Zu dieser „Geschichtspolitik“ der Behörden der Volksrepublik Polen am Beispiel von Oels vgl. W. Mrozowicz, P. Wiszewski, *Oleśnica od czasów najdawniejszych po współczesne [Oels von den frühesten bis zu gegenwärtigen Zeiten]*, Oleśnica 2006, S. 243.

⁶ Jakub Tyszkiewicz, *Dolny Śląsk po 1989 r. [Niederschlesien nach 1989]*, [in:] *Dolny Śląsk. Monografia historyczna [Niederschlesien. Eine historische Monographie]*, hrsg. von Wojciech Wrzesiński, Wrocław 2006, S. 769-770.

⁷ Näheres dazu im zweiten Teil der vorliegenden Veröffentlichung, S. 30-32.

Schlacht

¹ Zum europäischen Hintergrund des Siebenjährigen Krieges siehe: Emmanuel Rostworowski, *Wojny kolonialne i wojna siedmioletnia [Kolonialkriege und der Siebenjährige Krieg]*, [in:] Ders., *Historia powszechna. Wiek XVIII [Allgemeine Geschichte. Das 18. Jh.]*, Warszawa 1977, S. 504-524. Zum deutschen Hintergrund vgl. Władysław Czapliński, *Odwrocenie przymierzy. Wojna siedmioletnia [Das ‚Renversement des alliances‘. Der Siebenjährige Krieg]*, [in:] Władysław Czapliński, Adam Galos, Waclaw Korta, *Historia Niemiec [Deutsche Geschichte]*, Wrocław 1981, S. 403-409. Zum schlesischen und niederschlesischen Hintergrund s. Józef Andrzej Gierowski, *Wojny śląskie [Die Schlesischen Kriege]*, [in:] *Historia Śląska [Geschichte Schlesiens]*, Bd. I, T. III, *Od korona XVI w. do r. 1763 [Vom Ende des 16. Jhs bis zum Jahre 1763]*, hrsg. von Karol Maleczyński, Wrocław 1963, S. 505-524; Peter Baumgart, *Schlesien als eigenständige Provinz im altpreußischen Staat (1740-1806)*, [in:] *Deutsche Geschichte im Osten Europas. Schlesien*, hrsg. von Norbert Conrads, Berlin 1994, S. 346-405; Gabriela Wąs, *Wojna siedmioletnia 1756-1763. Od widma kłęski do konsolidacji pruskiego panowania nad Śląkiem [Der Siebenjährige Krieg 1756-1763. Von dem Gespenst der Niederlage Niederlage zur Konsolidierung der preußischen Herrschaft über Schlesien]*, [in:] *Historia Śląska*, hrsg. von Marek Czapliński, Wrocław 2002, S. 228-231; Jerzy Maroń, *W późodzie wojen śląskich [In den Wirren der Schlesischen Kriege]*, [in:] *Dolny Śląsk. Monografia historyczna [Niederschlesien. Eine historische Monographie]*, hrsg. von Wojciech Wrzesiński, Wrocław 2006, S. 249-254. Bedeutend ist nach wie vor das Werk von Colmar Grünhagen, *Schlesien unter Friedrich dem Grossen*, Bd. 2: 1756-1786, Breslau 1892 und die klassische Biographie Friedrichs II. von Reinhold Koser, *Friedrich der Große*, Stuttgart - Berlin 1913, Bd. 2, S. 347-562 (Der Siebenjährige Krieg).

² Carl von Clausewitz, *Historische Materialien zur Strategie. Strategische Beleuchtung mehrerer Feldzüge von Sobieski, Münich, Friedrich dem Grossen und dem Herzog Carl Wilhelm Ferdinand von Braunschweig und andere historische Materialien zur Strategie*, Berlin 1863, S. 41.

³ Die Vorbereitung dieses Feldzuges diente auch dem Chef des preußischen Generalstabs, Helmuth von Moltke d. Ä., für die Planung und Vorbereitung des Feldzuges von 1866, vgl. Jerzy Maroń, *Śląsk w konfliktach zbrojnych w Europie Środkowej od X do XX wieku [Schlesien und die bewaffneten Konflikten in Mitteleuropa vom 10. bis zum 20. Jh.]*, in: Śląski Labirynt Krajoznawczy 2 (1990), S. 165-175; Ders., *Operacyjna rola Górnego Śląska [Operative Rolle der Oberlausitz]*, [in:] *Górne Łużyce na przestrzeni wieków [Die Oberlausitz in der Geschichte]*, im Druck. Dort auch die weiterführende Literatur.

⁴ Der Begriff *strategische Vorbedingungen* bezieht sich auf Kriegshandlungen in der Skala eines Krieges oder einer längeren Kampfperiode bzw. Kampagne. Im 18. Jh. dauerten die Kampagnen bis zu einem halben Jahr. 1757 konnte man auf dem böhmisch-deutschen Schauplatz zwei unterscheiden: eine *böhmisches* bei Kolín und die *Leuthener* (Roßbach und Leuthen), die mit der Rückeroberung Breslau durch Friedrich II. endete.

⁵ v. Clausewitz, *Historische Materialien*, S. 43. In polnischer Sprache ist neulich eine sehr gute Monographie zum böhmischen Feldzug von 1757 erschienen: Robert Kisiel, *Praga 1757 [Die Schlacht bei Prag 1757]*, Warszawa 2003.

⁶ Der Begriff *Operative Vorbedingungen* meint Handlungen auf einer niedrigeren Stufe als die strategischen. Die operativen Handlungen kann man als Zuordnung sowie zeitliche und räumliche Vereinigung der Operationen mehrerer Truppeneinheiten verstehen.

⁷ Die Hauptberechnungsgröße in den Armeen des 18. Jhs. bildeten für die Infanterie Bataillone (etatmäßig 600-800 Soldaten) und für die Reiterei Schwadronen (etatmäßig 100-200 Reiter). Im Laufe des Kampfes wurden sie in Infanteriebrigaden (4-6 Bataillone) und Reiterbrigaden (bis 10-12 schwadronen) verbunden. Zum preußischen, österreichischen und sächsischen Militärwesen in der Zeit der schlesischen Kriege vgl. Robert Kisiel, *Strzegom - Dobromierz 1745 [Die Schlachten bei Striegau und Hohenfriedeberg 1745]*, Warszawa 2001, S. 25-66.

⁸ Husaren - leichte Reiterei, aus Ungarn stammend, mit Säbeln und Pistolen bewaffnet, nach dem Muster der ungarischen Tracht in charakteristischen Jacken (Dolman) eingekleidet, waren in den meisten europäischen Armeen der 2. Hälfte des 18. Jhs. und im 19. Jh. vertreten. Husaren waren zur Führung des „Kleinkrieges“, zur Aufklärung und Verfolgung bestimmt. Im Laufe des Siebenjährigen Krieges gab es in der preußischen Armee 9 Husarenregimenter (je ca. 1500 Mann), in der österreichischen 6, Genrich Otto Richard von Briks, *Primečanija k >Istorii konnaic Denisona*, (Heinrich Otto Richard von Brix, *Bemerkungen zur >Geschichte der Reiterei von Denison*) Moskva 2001 (erste deutsche Ausgabe 1879), S. 165.

⁹ Die aus Südslawen, meistens Kroaten formierten, sehr beweglichen Truppen kämpften sowohl als Reiter als auch als Infanterie und waren zum „Kleinkrieg“ bestimmt. Sie wurden durch Raub und Grausamkeit berüchtigt.

¹⁰ Dreieckiges Verteidigungswerk, gebaut zwischen Bastionen (vor die Walllinie vorgeschoßene Fünfecke) zur Verteidigung gerader Wallabschnitte, der sog. Kurtinen.

¹¹ Die unterste Stufe des bewaffneten Kampfes. Im 18. und 19. Jh. bezog sie sich auf die unmittelbar vor dem Kampf stattfindenden Operationen, die die Aufstellung der Truppen und den Kampf auf dem Schlachtfeld betrafen.

¹² Grundsätzliche Literatur dazu: *Die Kriege Friedrichs des Grossen*, hrsg. v. Grossen Generalstabe, Abteilung für Kriegsgeschichte, Bd. 3. *Der Siebenjährige Krieg 1756–1763*, Bd. 2, Berlin 1901, und Beilagen Nr. 1–4.; Zum neuesten Forschungsstand vgl. Christopher Duffy, *Prussia's Glory. Rossbach and Leuthen 1757*, Chicago 2004. Es fehlt bis jetzt eine polnischsprachige monographische Bearbeitung dieser Schlacht.

¹³ Freiwillige Truppen (auch Reiter), ausgezeichnete Schützen, besonders zur Aufklärung und zum „Kleinkrieg“ geeignet.

¹⁴ Kürassiere – in europäischen Armeen des 18. und 19. Jhs. stellten sie die schwere Reiterei, die mit Pallaschen (eine einfache einschneidige Waffe) und Pistolen bewaffnet waren und einen Brustpanzer (sog. Kürass, daher ihr Name) trugen. Zum Dienst wählte man große und starke Männer sowie entsprechende Pferde. Die Dragoner, ursprünglich im 16. Jh. die Reiterinfanterie, bildeten in manchen europäischen Armeen (Russland, Preußen, Österreich, Frankreich) die Hauptmasse der regulären Reiterei, mit Säbeln oder Pallaschen, Pistolen und Kavalleriekarabinern bewaffnet. Sie füllten die Lücke zwischen schwer bewaffneten Kürassieren und der leicht bewaffneten

ten, irregulären Reiterei – leichte Reiterei, Husaren, Kroaten, Kosaken oder später den polnischen Ulanen (Lanze, Säbel, Tschapka und polnische Ulanenjacke). In der preußischen Armee dieser Periode gab es 13 Kürassierregimenter (darunter die Garde) und 12 Dragonerregimenter, in der kaiserlichen Armee 18 Kürassierregimenter und 11 Dragonerregimenter, G. O. R. v. Briks, *ebenda*, S. 164f., 170.

¹⁵ Vgl. Jerzy Maroń, *W 250-lecie bitwy pod Moliwicami [Zum 250. Jahrestag der Schlacht bei Mollwitz]*, in: Śląski Labirynt Krajobrazowy 2 (1991), S. 59–63, dort auch die weiterführende Literatur.

¹⁶ Dżordż T. Denison, *Istorija konnicy* [George T. Denison, *Geschichte der Reiterei*], Moskva 2001, Bd.1, S. 299 (erste englische Ausgabe 1877).

¹⁷ In allen europäischen Armeen dieser Periode war die Garde die Elite der Armee. Es wurden dazu ausgezeichnete Leute gewählt. Oft (z.B. in Russland) wurden die Garderegimenter als Offiziersschulen für künftige Anführer betrachtet. Die Grenadiere waren sowohl in der Garde als auch in den Truppen der gewöhnlichen Infanterie vertreten. Es waren die größten und besten Soldaten. Sie zeichneten sich durch hohe, schmale Mützen (statt der dreikantigen Hüte) aus, weil sie ihnen einst (im 17. Jh.) das Überhängen des Gewehrs über die Schultern zum Werfen der Handgranate erleichterten. Im 18. Jh. blieb ihnen von der ehemaligen Bestimmung nur der Name und die abweichende Kleidung. Die Grenadiere der preußischen Armee waren also die höchste Elite der Infanterie Friedrichs II.

¹⁸ „Die Quelle der Operationsplanung Friedrichs II. ist Leuktra. Und Leuktra markiert die schon genau bestimmte Entwicklungsrichtung, die zum Prototyp der Napoleonischen Operationen, wie bei Mantinea, führte“, Stanisław Rola-Arciszewski, *Sztuka dowodzenia na zachodzie Europy [Die Führungskunst im Westen Europas]*, Warszawa 1934, S. 315. Die Schlachten bei Leuktra (371 v.Chr.) und Mantinea (362 v. Chr.) endeten mit dem Sieg der Thebaner. Der thebanische Anführer Epaminondas wandte damals die schiefe Schlachtaufstellung gegen die gleichmäßig aufgestellten Krieger des Gegners an. Ähnlich sah dies auch der hervorragende sowjetische Theoretiker der Vorkriegszeit, Sviečin – Aleksander A. Sviečin, *Istorija vojennogo isskustva [Geschichte der Kriegskunst]*, Moskva-Lenigrad 1928, Bd. I, S. 253, 254.

¹⁹ Vom Einfluss des thebanischen Militärwesens auf Philipp II. und von seiner Führungskunst vgl. Nicholas Geoffrey L. Hammond, *Filip Makedoński [Philip von Makedonien]*, Poznań 2002 (erste englische Ausgabe 1994), S. 29, 40, 50f., 200–203. Zur Führungskunst Alexanders des Großen siehe: Peter Green, *Aleksander Wielki [Alexander der Große]*, Warszawa 1978 (erste englische Ausgabe 1970), S. 263–267 (Schlacht bei Gaugamela 331 v. Chr.), Edward Dąbrowa, *Gaugamela 331 p.n.e. [Die Schlacht bei Gaugamela 331 v. Chr.]*, Warszawa 1988, S. 91–108; Nicholas Geoffrey L. Hammond, *Geniusz Aleksandra Wielkiego [Das Genie Alexanders des Grossen]*, Poznań 2000 (erste englische Ausgabe 1994), S. 111–114 (Schlacht bei Gaugamela, 331 v.Chr.).

²⁰ v. Clausewitz, *Historische Materialien*, S. 57.

²¹ *Ebd.*, S. 25–214.

²² Die Schlacht von Cannae am 2. August 216 v. Chr. während des Zweiten Punischen Krieges (218–201 v. Chr.) zwischen der karthagischen Armee (32.000 schwere Infanterie, 8.000 leichte Infanterie, 3.000 leichte Kavallerie und 6.000 schwere Kavallerie) unter Hannibal und der römischen Armee (im Felde 55.000 schwere Infanterie, 15.000 leichte Infanterie und 7.000 Kavallerie, im Lager ca. 10.000 Infanteristen) geführt von Lucius Aemilius Paullus und Gaius Terentius Varro. Der am 2. August kommandierende Konsul Varro plante einen unmittelbaren Angriff der dicht aufgestellten schwer bewaffneten Legionäre auf die viel schwächere Infanterie (Iberer und Kelten) des Hannibal. Er setzte auf die zahlenmäßige Überlegenheit. Trotzdem hat Hannibal bereits am Anfang die römische Kavallerie an den Flügeln geschlagen, dann die Masse der schweren Infanterie von den Flügeln mit schwer bewaffneten lybischen Infanteristen und von hinten mit der Kavallerie angegriffen, wodurch er zum Massaker der Römer führte (ca. 40 – 50.000 Getötete und bis zu 30.000 Gefangene), vgl. Hans Delbrück, *Geschichte der Kriegskunst im Rahmen der politischen Geschichte*, Th. I: *Das Alterthum* Berlin 1964 (erste Ausgabe Berlin 1900), S. 338–346, nach ihm Janusz Sikorski, *Kann 216 p.n.e. [Die Schlacht bei Cannae 216 v. Chr.]* Warszawa 1984, S. 79. Die neueste Literatur: Serge Lancel, *Hannibal*, Warszawa 2001 (erste französische Ausgabe 1995), S. 165, 167, 169; Krzysztof Kęcik, *Wojna Hannibala [Hannibals Krieg]*, Warszawa 2005, S. 235f., 241f., 266f. Weiterführende Literatur zu diesem

Thema bei: Kęciek und Lancel.

²³ Alfred von Schlieffen, *Cannae*, Fort Leavenworth, 1931, S. 5f. Ich benutze die amerikanische Edition aus der Vorkriegszeit, vorbereitet durch die Command and General Staff School (heute Command and General Staff College) in Fort Leavenworth, wo eine Militärakademie des Führungsstabes der US-Streitkräfte ihren Sitz hat.

²⁴ S. Rola-Arciszewski, *Sztuka dowodzenia*, S. 314: „all diese Operationen [Friedrichs II. – J.M] sind jedoch im Stil von Marengo, Ulm, Jena [große Siege Napoleons - Anm. J.M.], und haben mit den Merkmalen der Schlacht bei Cannae nichts zu tun”.

²⁵ S. Rola-Arciszewski, *Sztuka dowodzenia*, S. 314. Jahrelang haben die Forscher die Überlegenheit der österreichischen Armee bei Leuthen zu hoch geschätzt. Feldmarschall Alfred von Schlieffen schätzte das Verhältnis der Kräfte auf 65. zu 35.000 (v. Schlieffen, *Cannae*, S. 5) und der hervorragendste deutsche Militärhistoriker, Hans Delbrück, auf 60. - 66.000 zu 40.000 (Hans Delbrück, *Geschichte der Kriegskunst im Rahmen der politischen Geschichte*, Th. 4. *Die Neuzeit*, Berlin 1920, S. 400). Von Delbrück haben diese Zahlen u.a. auch sowjetische Militärexpererten angenommen, z.B. Aleksander A. Strokov, *Istorija vojennogo isskustva. Rabovladenije i feodalnoe obščestvo*, [Geschichte der Kriegskunst. Sklaven- und Feudalgesellschaft], Moskva 1955, S. 525 (60. zu 40.000). Ein polnischer Biograph des Königs übernahm die obere Schätzung von Delbrück – 39.000 Preußen zu 65.000 Kaiserliche, vgl. Stanisław Salmonowicz, *Fryderyk II [Friedrich II.]*, Wrocław 1981, S. 78. Die neuesten Forschungsergebnisse verringerten diese Überlegenheit der Österreicher bis auf ca. 55.000 zu 39.000, vgl. Ch. Duffy, *Prussia's Glory*, S. 130, 134f.

²⁶ Stefan Mossor, *Sztuka wojenna w warunkach nowoczesnej wojny [Die Kriegskunst unter den Bedingungen des modernen Krieges]*, Warszawa 1986 (Erstausgabe 1938), S. 353. Der Verfasser dieser Worte, der damalige Oberstleutnant, nach dem Zweiten Weltkrieg Divisionsgeneral, gehörte neben dem Oberst Stanisław Rola-Arciszewski und dem Divisionsgeneral Władysław Sikorski zu den bedeutendsten polnischen Militärtheoretikern.

²⁷ Die erste wurde auf den Vorfeldern der Stadt Breslau am 21. November 1757 geschlagen.

Autorzy i źródła ilustracji • Autoren und Quellen der Illustrationen

Strona/Seite: 11, 12, 13 – wroclaw.hydral.com.pl; 30 – Anton Graff, www.de.wikipedia.org; 36 – www.commons.wikimedia.org

Pozostale fotografie/Übliche Photos – Stanisław Rosik

Spis treści

Wstęp (*Rościsław Żerelik*)..... 5

Pamięć (*Stanisław Rosik*)

Pamięć bez tożsamości.....	9
Gdy brzmiał tu jeszcze <i>Lutyński choral</i>	10
Obojętność i polityka zapomnienia.....	15
Ku nowej tradycji, choć bez jubileuszu.....	18
W stronę przeszłości: w wirze wojny śląskiej, ale i światowej.....	22

Bitwa (*Jerzy Maroni*)

Polityczne tło wojny siedmioletniej.....	29
Strategiczne uwarunkowania bitwy.....	32
Operacyjne przesłanki bitwy.....	32
Taktyczne przesłanki bitwy.....	36
Bitwa.....	37
Konsekwencje lutyńskiej batalii.....	43
Ocena bitwy.....	46
Przypisy.....	50
Autorzy i źródła ilustracji.....	56

Inhalt

Vorwort (*Rościsław Żerelik*)..... 5

Gedächtnis (Stanisław Rosik)

Gedächtnis ohne Identität.....	9
Als hier noch der <i>Leuthener Choral</i> erklang.....	10
Gleichgültigkeit und Politik des Vergessens.....	16
Ohne Jubiläumsfeiern auf eine neue Tradition zu.....	19
An die Vergangenheit: im Strudel des Schlesischen und des Weltkrieges.....	22

Schlacht (Jerzy Maroń)

Politischer Hintergrund des Siebenjährigen Krieges.....	29
Strategische Vorbedingungen der Schlacht.....	32
Operative Vorbedingungen der Schlacht.....	33
Taktische Vorbedingungen der Schlacht.....	37
Die Schlacht.....	38
Konsequenzen der Leuthener Schlacht.....	44
Die Beurteilung der Schlacht.....	46
Anmerkungen.....	53
Autoren und Quellen der Illustrationen.....	56

Redakcja serii • Redaktion der Reihe

Stanisław Rosik

Pomysł tomu • Idee des Bandes

Józef Augustynów, Stanisław Rosik

Recenzent • Rezensent

Mateusz Goliński

Konsultacja części niemieckojęzycznej • Konsultation des deutschsprachigen Teils

Waldemar Könighaus

Tłumaczenie na język niemiecki • Übersetzung ins Deutsche

Joanna Rosik

Redakcja tomu • Redaktion des Bandes

Zespół Wydawnictwa Chronicon – Team des Verlags Chronicon

Opracowanie typograficzne i projekt okładki • Satz und Umschlag

Józef Augustynów

© Copyright by Jerzy Maroń and Stanisław Rosik, Wrocław 2007

ISBN 978-83-925181-1-2

CHRONICON

Wydawnictwo

www.chronicon.pl

ADA Sp. z o.o.

ul. Grabiszyńska 163

53-439 Wrocław

Druk:

ZANTE

ul. Spacerowa 23

55-011 Zębice

Książkę sponsoruje firma

prowadzona przez Sebastiana Berezowskiego

SPRZEDAŻ

- KOMPUTERY nowe -
 - Monitory -
- Drukarki, urządzenia wielofunkcyjne -
 - Części nowe i używane -
 - Artykuły biurowe -
 - Peryferia -

USŁUGI

- Wywoływanie zdjęć z aparatów cyfrowych
- Serwis gwarancyjny i pogwarancyjny komputerów i notebooków
- Projektowanie i budowa sieci przewodowych i bezprzewodowych
- Kompleksowe dostawy artykułów biurowych bezpośrednio do firm

LUTYNIA, ul. Kościelna 50
WYLOT NA WRÓBLOWICE!

tel/fax: 71 317 77 50, tel kom: 606 83 46 70
mail: komputery@lutynia.pl www.lutynia.pl/esklep

Sprzedaż HURTOWA i DETALICZNA!!